

JRÜ NSV Liidu ajaloo kateeder

Sissejuhatus

Stalingradi lahing ja selle
maailma-ajalooline tähtsus.

Diplomitöö

L. Jürgenson

JRÜ ajaloo-keelet.
ajaloo-osak. VI kursuse
mittestatsionaarne üliõpil.

JRÜ NSV ajal.
kat. nr. 1211.

Tartu 1954

Sissejuhatus.

Nõukogude Liidu Suur Isamaa-sõda hitlerliku Saksamaa ja imperiaalistliku Jaapani vastu on läinud ajalukku kui eredaim näide nõukogude inimeste kanglastegudest võitluses oma kodumaa vabaduse ja sõltumatuse eest. Suure Isamaasõja kangelaslikest lahingutest tähtsaima ja keskseima koha omab Stalingradi lahing, mis oma pingelisuse, võitlejate arvu ja tagajärgede suhtes osutub suurimaks lahinguks kogu senises sõdade ajaloos. Mida kangemale minevikku eemaldub meist Stalingradi all peetud kangelaslik võitlus, seda eredamamaks hakkab tema üle-

maailmne ajalooline tähtsus.

See lahing oli murranguliseks etapiks suure Isamaasõja käigus ning tema tulemus omab ülemaailmset tähtsust. Stalingradi lahingu tagajärjel muutus jäändude vahelised Nõukogude-Saksa rindel ja loodi eeldused Nõukogude Armeed edaspidisteks võitlusteks ja liivideeriti Saksa fašistliku armee eelis suurte sõjaliste operatsioonide alal. Kuigi Stalingradi juurest Nõukogude Armeed algas ka oma võidurikas sõjaretk Berliinile ja nii sõja võiduna lõpmuni.

Tulenedes Stalingradi lahingu väljapaistvast tähtsusest sõdade ajaloos, on selle lahingu uurimisel üli suur tähtsus. Nõukogude ajaloolaste, eriti sõja-ajaloolaste ülesandeks on selle kangelaslahingu igakülgne uurimine ja selgitamine ning tema aja-

loo kättesaadavaks tegemine laialdasele lugejaskonnale. Sõdade ajaloo uurimise tähtsust nõukogude inimeste kommunistlikul kasvatamisel on korduvalt rõhutanud kommunistlik partei ja Nõukogude riigi loojad V. I. Lenin ja J. V. Stalin.

Sõdade ajaloo uurimisel on marksismi-leninismi klassikud rõhutanud, et sõda on ühiskondlik nähe, mis on omane antagonistlikule klassiühiskonnale. Sõjad lähevad klassiühiskonna terve ajaloo ja omavad suurt mõju rahvaste ja riikide sotsiaal-majanduslikule elule. Sõjad, oleneades nende iseloomust ja eesmärkidest võivad takistada või kiirendada ühiskondliku arengu käiku.

Sõdade põhjust ja nende olemust on juba ammuigi uuritud filosoofide ja sotsioloogide poolt. Marksistlik

õpetus pani sõjaliste nähete uurimisele teadusliku aluse.¹

K. Marx ja Fr. Engels tegid kindlaks, et sõda on ühiskondliku-ajalooline nähe, mis on kujunenud eraomanduse tekkimisega ja ühiskonna jagunemisega antagonistlikeks klassideks. Lenin ja Stalin õpetavad, et sõda oma olemuselt on ühe ehk teise klassi poliitika jätkamine vägivaldsete vahenditega. Valitsevad klassid ja nende valitsused teostavad poliitikat majanduslike, ideoloogiliste ja diplomaatiliste vahenditega, kui neist vahenditest ei jätku eesmärkide saavutamiseks, siis valitsev klass haarab relvade järgi - hakkab sõda pidama.² Lenin õpetab, et kui poliitika on imperialistlik s. t. kaitses finantskapitali huve, siis ka sõda, mis sellest poliitikast tuleneb on

---

1. vt. V. I. Lenin, teosed, 24 k., lk. 365 - 366.

2. vt. Большевская Советская Энциклопедия 2 изд. т. 8

imperialistlik. Kui aga poliitika väljendab rahva hume ja kehastab rahvuslikku võitlust rõhumise vastu, siis rääkida, mis sellest poliitikaast tuleneb on rahvuslikult vabastar sõda. Kui proletariaadi poliitika sisuks on rahva vabastamine kapitalistlikust inkest, siis revolutsioon ja kodusõda kodanluse vastu on sellesama vabastustuse poliitika jätkamine.³

Lenin ja Stalin õpetavad veel, et sõda on iga rahva ja iga riigi igapäevane materiaalse ja vaimse jõudude proovimine. Ainult need riigid ja rahvad kannatavad välja selle proovi, kes on tugevamad vastasest oma majanduse arengult ja selle organiseerimisviisilt. Näidavad need riigid, kes

---

3. vt. V. I. Lenin, teosed, 24 k., lk. 366-367.

sõjandignus pidevalt arendavad ja tugevdavad oma majanduslikke sõjalis- ja poliitilis-moraalseid jõude.

Kaotavad need riigid, kelle jõud sõjandignus kokku kukuvad ja vähenevad.⁴

J. V. Stalin arendades edasi marksistlikku-leninlikku teooriat sõjast, avastas teise maailmasõja põhjused, iseloomu ja seaduspärasused ja näitas ka Suure Isamaasõja eesmärgid ja iseärasused. Suur Isamaasõda fasistlike anastajate vastu omas rahvuslik-vabastuslikku iseloomu, sest teda peeti sotsialismi säilitamise ja rahvaste kapitalismist vabastamise huvides.

Samuti peeti seda sõda Nõukogude Liidu rahvaste ja kogu progressiivse inimkonna huvides.⁵ Nõukogude Liit saavutades fasistlike jõudude lõpliku purustamise, purustas ühtlasi ka ameerika-inglise imperialistide kuri-

---

4. vt. B. Underhill, Социализм, т. 25, стр. 15-17.

5. vt. J. V. Stalin, Nõukogude Liidu Suurest Isamaasõjast, lk. 79-81.

tegeliku kavatsuse, kes tahtsid fašismi
kaitsta lõpliku kaotuse eest.

Kodanlikud ideoloogid, poliitikud
ja sõjateadlased, ei suuda mõista,
milliste põhjuste tõttu sõja käik, mis
alguel oli Nõukogude Liidule ebasoodne,
muutus hiljem Nõukogude Liidu ja tema
relvastatud jäendude kasuks.⁶

Sõja perioodil paljud kodanlikud
poliitikud, sõjateadlased ja ajalooselased,
hinnates Stalingradi lahingu tähtsust,
pidasid teda kõige otsustavamaks lahinguks
kogu teise maailmasõja käigus.
Sõjajärgsel perioodil aga, kui Ameerika
ja inglise imperialistid on hakanud Nõu-
kogude Liidu ja Rahvademokraatia maa-
de vastu uut sõda sepitsema, püüavad
imperialistide käsilased kodanlikud aja-
looselased Stalingradi lahingu ajaloolist
tähtsust fašismi purustamisel alahinnata.

Samal ajal nad suurendavad Põhja-

6. vt. "Eesti Bolševik", nr. 6 1952, lk. 19

Aafrikas inglise ja fašistliku bloki vahel toimunud sõjaliste operatsioonide osa, väites, et just seal otsustati fašistliku Saksamaa ja tema liitlaste saatus. Kuid Põhja-Aafrikas toimunud sündmused ei avaldanud mingit otsustavat mõju sõja edasisele käigule Euroopas, sest sinna oli koondatud üsna väikesed sõjalised jõud, seal hävitati ainult 12, Stalingradi all aga 66 fašistliku bloki diviisi.⁷

Stalingradi lahingus prooviti läbi na väitlevate armee sõja teooriad ja -doktriinid ja endiste sõdade kogemused. See lahing hävitas saksa sõjakoole senise kõigutamatute autoriteedi.⁸

Saksa strateegia puudulikkus ja taktika šablonilisus (ootamatuse moment ja ümberhaaramine kahest suunast n.n. „tangid“) olid tingitud fašistliku ideoloogia orgaanilistest pahedest, hitlerliku militaristliku sildkonna väime-

7. vt. В. М. Кутузов, Вспомогательные операции # 12, 1953, стр. 137-141

8. Б. С. Шереметьевский, Всп. под. ... под Сталинградом, стр. 5.

tusest ja praegusaja ameerika- inglise sõjateoreetikute näimetusest teaduslikult mõista kaasaegse sõja seaduspärasusi. Kuid samal ajal Nõukogude sõjateadus arenes edasi kestvalt mõjivate tegurite osatähtsuse poolest. Kestvalt mõjivate tegurite osatähtsus omal suurt teoreetilist ja praktilist väärtust sõjategevuses. Kestvalt mõjivate tegurite teooria näitab, et on orgaaniline side sõjanäigu ja tema tulemuste ning riigi poliitilise ja majandusliku arengu taseme vahel, et sõjanäik ja selle tulemused olenevad riigi poliitilise ja majandusliku arengu tasemest ja iseloomust, tema ideoloogiast ning kaadrite ettevalmistusest ja küpsusest. Kestvalt mõjivate tegurite teooria on tähtsaks panuseks marksistliku-leninliku sõjateaduse edasiarendamiseks.⁹

Kestvalt mõjivate tegurite osatäht.

9. vt. Б. С. Писаровский, Веквар нодига... ног
Смарунрпагодн, смп. 5-6.

susele juhtis J. V. Stalin tähelepanu juba oma käsikirjas nr. 55 23. märts. 1942. a.

„... Nüüd ei otsusta sõja saatust see-
sugune juhuslik moment nagu ote-
matuse moment, vaid kestvalt mõjuvad
tegurid: tagala tugevus, armee moraal,
diviiside hulk ja omadused, armee
relvastus, armee juhtiva koosseisu organi-
satsioonilised võimed.“¹⁰

Arvestades Nõukogude Liidu võidu ja
fasistliku Saksamaa lüüasaamise põh-
jused, märkis J. V. Stalin veel asjaolu,
et sõda algas Nõukogude Liidule eba-
soodsates tingimustes. Fasistlik Saksa-
maa, kui agressiivne riik oli sõjaks roh-
kem ettevalmistatud kui Nõukogude Liit,
kes ei taotlenud sõda. Agressiivsed
rahvad on tavaliselt paremini ette-
valmistatud sõjaks, kui rahumastavad
rahvad. Stalin tõestas, et sotsialistlike
ja demokraatlike jõudude võit imperia-

10. J. V. Stalin, Nõukogude Liidu Suurest Isamaasõjast,
lk. 77.

listliku reaktiooni jäändude üle on ajalooline seaduspärasus, et hitlerlik Saksamaa, kes peab ebaõiglast vallutussõda, paratamatult isoleeritakse ja purustatakse.¹¹

Suur Isamaasõda, tema üri-
nud etapid, eriti minu töös vaadeldud
ja analüüsitud Stalingradi lahing,
tänu oma võrratule tähtsusele on kajas-
tunud või leidnud lähemat ehk pikemat
käsitlest väga paljudes allinates ning
teaduslikes kui ka rahvalikes väga-
annetes, mis annavad ülevaate Suure Iso-
maasõja käigust ta gigantsetest lahingutest
ja maailma-ajaloolisest tähtsusest.

Nende väärtuslike allinate ja käsit-
luste hulgast on minu töös ulatus-
likumalt kasutatud järgmisi materjale:

V. I. Stalin „Nõukogude Liidu Suurest
Isamaasõjast.“ Selles klassikalises teoses on antud
sõjasündmuste sügav teaduslik analüüs.

Siin on Stalin edasi aren-

---

11. Vt. V. I. Stalin, Nõukogude Liidu Suurest Isamaa-
sõjast, lk. 282 - 284.

damud marksistliku-leninliku teooriat sõjast ja sõjaväest, siin on avastatud teise maailmasõja põhjused, iseloom ja seaduspärasused ja suure Isamaasõja iseärasused ja eesmärgid. Suurt tähtsust omab Stalini teos ka ses mõttes, et ta sisaldab ülevõtseid ja läbitusi rahvale.

2) Sõja-ajaloolase Moskva ülikooli prof. B. S. Telpukhovski teos „Nõukogude Armei suur võit Stalingradi all“¹² on populaarne kokkuvõtte tema samaainelisest doktori-dissertatsioonist. Selles töös on antud täpsed ja ürikasjalikud andmed sõjaliste operatsioonide kulgemisest Stalingradi lähisel ja linnas. Briti on rõhutatud kestvate tegurite, nagu tagala tugevuse, armee moraali ja kommunistliku partei, kui muu-
nava jõe osatähtsust.

3) A. D. Kolesnik, „Stalingradi lahing“¹³

12. Б. С. Тельпуховский, Великая победа Советской Армии под Сталинградом, №1953

13. А. Д. Колесник, Сталинградская Битва, Москва 1953

on koostatud ettekannetus ja loenguteks laiematele hulkadele. Autor annab selge ülevaate Stalingradi lahinguist, rõhutades J. V. Stalini sõjalise juhtimise suurt tähtsust ja nõukogude rahvaste kangelaslikkust ajaloolise võidu saavutamisel. Raamatu lõpus on antud loengute plaan, metoodilisi juhendeid ja kasutatud kirjanduse loetelu.

4) Kujuna ülevaate Isamaasõja käigust annab S. Golikov oma teoses „Nõukogude Armeed võit Suures Isamaasõjas.“¹⁴ Autor ei valgusta oma raamatus mitte kõiki Isamaasõja küsimusi, kuna ta põhilisem ülesandeks on kirjeldada Nõukogude Armeed kangelaslikku võitlust. teed, kuid seejuures ta ei valgusta põhjalikult nõukogude sõjalise kunsti põhilist olemust.

---

14. Г. В. Толубов „Выдающиеся победы Советской Армии в Великой Отечественной войне“, 1954.

5) M. Bragin „Moskrast Berliini“¹⁵ autor on ise müükinud Stalingradi rünnetel ja raamatutele esseed ja artiklid on kirjutatud otse rindel müüvides, mille tõttu nad on varustatud konkreetsete näidetega. Autor käsitleb tähtsamaid Nõukogude Armeel tehtatud sõjalisi operatsioone Moskva, Stalingradi, kurski all ja annab ülevaate kuidas lahingute kõigus Nõukogude Armeel kasvas võimsaks ja arenes tema sõjaline (kunst.) meisterlikkus.

6) M. A. Vodolagin „Stalingradi kaitse“¹⁶ selles brošüüris kirjeldatakse peamiselt Stalingradi elanikkonna ennastalgevat tööd tagalas ja osavõttu linna kaitsest koos Nõukogude Armeel võitlejatega

7) Ajalooprofessor E. N. Burdžalovi teos

---

15. М. Брагин „От Москвы до Берлина“
1948.

16. М. А. Богданов „На запуске Сталинград“
1948.

„Nõukogude Liidu Suur Isamaasõda (1941-1945)¹⁷ sisaldab laenguid Suurest Isamaasõjast, mis ette kantud Kõrgemas Parteikoolis ja annab üldise ülevaate Suure Isamaasõja käigust.

8) Raamat „Suur võit Stalingradi all“¹⁸ on koostatud ja kirjanduslikult viimistletud B. V. Fuijevi poolt ja välja antud B. G. Telpukhovski poolt. Siin antakse ülevaade Stalingradi lahingust, rõhutades eriti selle lahingu ülemaailmset ajaloolist tähtsust.

9) Kindralmajor G. Karajevi „Stalingradi lahing“, ulatuslik brošüür, kus rõhutatakse eriti kommunistliku partei juhtivat osa vastupealetungi plaani teostamisel hitlerlikele vägedele ja seda, kuidas stalingradlaste noorpõlvkond heidis anga ülal ja arendas edasi Tsaritsõni tööliste muusikal tradit-

---

17. Э. Н. Бурыджанов «Великая Отечественная война Советского Союза (1941-1945)», 1953

18. Б. В. Юрков «Великая победа под Сталинградом» Москва 1950

sioone.

10) Üksikasjalikke kuupäevalisi andmeid lahingute käigust ja kokkuvõtteid nende tulemustest olen saanud Nõukogu Informbüroo¹⁹ sõjateadetest.

Teisi vahetuid dokumente ja allikmaterjale polend võimalik kasutada kuna need ei ole veel kättesaadavad.

Minu töö eesmärk on anda ülevaade Stalingradi lahingust, kui ühest peamisest lahingust Suure Isamaasõja välitel, märkides ära ühtlasi neid olulisi põlvnisi, mis teid Nõukogu rahvale hiilgava võidu, mitte ainult Stalingradi lahingus, vaid kogu Suure Isamaasõja käigus. Teisens töö eesmärgiks on kirjeldada Stalingradi lahingut kui ühte murranguulist etappi terves sõja käigus ja üldse teise maailmasõja käigus, kus loodi eeldused Nõukogu Armeed edas-

---

19. Союзенна Советскоро ИнформБюро,
1941 m. I, 1942 m. III, 1943 m. IV, Москва 1944.

pidistens võitudeks. Kolmandas
tahtsin näidata selle hiigellahingu
ajaloolist tähtsust, mis seisneb
selles, et suure Isamaasõja tulemus
osutub ajaloolisena õppetunniks, mis
on ähvardavaks hoiatuseks kõigile,
kes püüavad valla pästa uut
maailmasõda.

I Nõukogude Liidu Suure Isamaa-
sõja kulq ja fasistliku Saksamaa
sõjaliste plaanide läbikurkumine
esimesel sõja-aastal.

Enne Nõukogude Liidule kallale-
tungi fasistlik Saksamaa okupeeris rea
Euroopa riike (Tšehhoslovannia, Poola,
Taani, Norra, Belgia, Hollandi, Prantsus-
maa, Jugoslaavia, kreeka), purustades
nad enne sõjaliselt välja arvatud
Tšehhoslovannia ja Taani. Kuid see oli
noid osa tema agressiivsest plaanist
ülemaailma saavutamiseks kogu maa-
ilma üle. Kuna Nõukogude Liit oli
peamiseks takistuseks fasistide maa-
ilma valitsemise plaanide teostamisel,
siis hitlerlik valitsus, valmistades
juba rea aastate kestel sõda
Nõukogude Liidu vastu töötas väl-

ja ünsinasjaliku Nõukogude Liidu vallutamise plaani, mis valmis 1940. a. lõpus. See plaan baseerus peamiselt Nõukogude Liidu rahvusvahelise isoleerimise, nõukogude korra ja tagala ebakindluse, ning Nõukogude Armeed nõrkuse arvestamisele.

Fasistlik Saksamaa tungis Nõukogude Liidu kallale II maailmasõja käigus, mis oli tekkinud kapitalistlike riikide kahe rühma vahel, kaasaegse monopolistliku kapitalismi ning maailmamajanduse kapitalistliku süsteemi üldriisi teravumise baasil.²⁰

Suurt osatähtsust Saksamaa sõjalise võimsuse tõusul etendas tema rasketööstuse finantseerimine Ameerika imperialistide poolt. Ameerika laenudega, mis moodustasid ligi 70% kõigist Saksamaa pikaajalistest laenudest, soetas ta endale võimsa sõjatööstuse, mis

---

20. vt. J. V. Stalin, ... Valimiselsetel koosolekutel peetud kõned, lk. 9-10.

teotis massiliselt lennukeid, tanke, kahureid ja uusimaid tüüpe sõjalaenu.²¹

Ameerika Ühendriikide, Inglise, ja Prantsuse valitsevate riikide poolt teostati, hoolimata Saksamaa agressiivsusest, n.n. mitterahelise-
mise ja kollektiivsest julgeolekust loobumise poliitikat. Selle poliitika osutati fašistlikule Saksamaale abi ja toetust tohtu rebastatud jõe loomisest ja kallaletungis Nõukogude Liidule.

22. juunil 1941. a. tungisid sassa fašistlikud sõjaväed reetlikult, peritallates mitterahaleitungi lepingu, Nõukogude Liidu piiridesse. Nõukogude Informbüroo teatas samal reupäeval, „Saksa armee sõjaväed ründasid meie piirivalve rüksusi Baltimerest kuni Musta mere-
ni“²² Fašistlikul Saksamaal kui sõda alustanud riigil oli juba täiesti

---

22. Cobunpapandropo, m. I, emp. 3.

21 vt. Ajaloo võltsijad, lk. 9-10.

mobiliseeritud sõjavägi ja ta võis paisata Nõukogude Liidu vastu 170 sassa diviisi ja 40 oma vasallide (Itaalia, Rumeenia, Ungari ja Soome) diviisi, mis olid täiesti lahinguvalmis. Imperialistlik Jaapan, vajates oma kallalitungi kavatsusi neutraliteedi lepinguga, oli lahinguvõlms seadnud miljonilise Kvantungi armee. Samuti toetasid Saksamaad sõjaliselt veel Bulgaaria ja Hispaania.²³

Kallalitungi momendil ei olnud Nõukogude Armeel veel täiesti mobiliseeritud ega omanud ka vastavaid sõjakogemusi. Läänes saavutatud kerge võitude järvastus õhutas fasisitliku militaristliku kildkonna lootusi, et tal õnnestub sõda lõpetada Nõukogude Liidu vastu „välkkiirelt“. Hitlerlik vägede ülemjuhatus kavatses juba juuliku lõpus

²³vt. Б. С. Птернышевский, Бер. ноя... и о г. Смарин-
рагов, стр. 8.

puumstada Nõukogude Armeed, vallutada Moskva, Leningrad ja Donbass ning välja jätta Arhangelski, Valga ja Astrahani jaonele ja olles lennukivälkidega hävitanud Iraali tööstuse, lõpetada sõda enne talve tulekut, 8 nädala jooksul alates kallale-
tungi päevast.^{24.}

Kapitalistlike riikide reaktsiooniliste ringkondade poolt võeti fašistliku Saksamaa kallaletung Nõukogude Liidule suure vaimustusega vastu. Inglise ja Ameerika imperialistid arvestasid sarsa fašismi kui jõuga, mis on suuteline hävitama esimest sotsialistlikku riiki maailmas. Samaaegselt lootis maailma reaktsioon fašistide abil lüüa-
tada kapitalistlikes maades töö-
liselassi revolutsioonilist liikumist ning tugevdada kõikuma läinud kapitalismi positsione.

---

24. vt. A. D. Коменух, Сталинградская Думба,
стр. 7-8.

Kõige aktiivsemalt ja raevukamalt väljendasid end Ameerika Ühendriikide imperialistid, lootes Nõukogude Liidu peatset kokkuvarisemist.

„Venemaa on määratud hukkamisele“, teatas 1941. a. tervele maailmale „New-York journal American“. Analüüsisides sõjasündmuste käiku, kirjutas ajaleht „New-York Post“: „et päästa punaseid elolevast hukkamisest, on tarvis piibli imedele sarnast imet.“²⁵

Taaskordne Ameerika Ühendriikide senati väljapaister liige, pärastine Ameerika Ühendriikide president Truman ütles päev pärast Saksamaa kallaletungi Nõukogude Liidule:

„Kui me näeme, et võidab Saksamaa, siis tuleb meil aidata Venemaad, kui aga hakkab võitma Venemaa, siis tuleb meil aidata Saksamaad,“

25. vt. A. D. Konevnik, Amannurpaganas Sumba, emp. 7-8.

ja seega - tapku nad võimalikult rohkem.⁴²⁶

Paljudele välismaistele sõjasündmuste jälgijatele näis, et Nõukogude Liit ei pea vastu sassa fašistlike armeede survele. Nad ennustasid Nõukogude Liidu peatset hukkumist, kuid sõjategevuse areng ei kulgenud nii nagu ennustati.

Hitlerlikud anastajad püüasid kokku Nõukogude Liidu vastulöökidega, milliseid nad seni veel polnud kohanud. Oma kangelasliku võitlusega võimaldasid nõukogude võitlejad võita aega, selleks, et ümber korraldada riiki sõjalises otstarbens.

30. juunil 1941. a. loodi Riiklik Kaitsekomitee esotsas J. V. Stalini ga, 19. juulil nimetas NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidium Stalini Riigi-

---

26. Ajaloo võltsijad, lk. 67.

kaitse Rahvakomissariks ja sama aasta augustis asus Stalin Ülemnõukogu Presiidiumi, Rahvakomissaride Nõukogu ja NKP keskkomitee otsusel Nõukogude Liidu Relvastatud jõudude Kõrgema Ülemjuhataja kohale.²⁷

„Kogu Nõukogude riigi ajalugu on kujunenud nii, et Stalini nimi oli nõukogude inimeste ettekujutuses alati ühendatud sõidu mõistega – ükskõik, kas see oli sotsialistliku ülesehitustöö valdkonnas või sõja ajal nõukogude rahva vaenlaste vastu.“²⁸

J. V. Stalin oma kuulsas ajaloolises raadiokõnes 3. juunil 1941. a. analüüsis põhjalikult saksa fašistlike rööv-valitsejate esialgse edu põhjuseid ja kutsus nõukogude inimesi astuma välja oma kodumaa kaitseks.

„Luidas see juhtus, et meie tubli Puna-

²⁷ V. K. E. Voršilov, Suure Isamaasõja geniaalne väejuht, lk. 4

²⁸ sealsamas, lk. 5.

armee loovutas fašistlikele vägedele rea
meie linnu ja rajoone? Kas tõesti sarsa
fašistlikeud väed on võitmatud väed?...
Ajalugu näitab, et võitmatuid armeesid
ei ole ega ole olnud... Sama tuleb öelda
Hitleri praeguse sarsa fašistliku sõjaväe
kohta. See sõjavägi pole veel leidnud töö-
sist vastupanu Euroopa mandril. Alles meie
territoriumil leidis ta töisist vastupanu. ^{"29}
Selles ajaloolises esinemises J. V. Stalin sel-
gitas suure Isamaasõja vabastuslikku ise-
loomu. Samal ajal näitas ta, et meie
maale rõõmelikult nallaletunginud hitler-
lik Saksamaa peab ebaõiglast vallutus-
sõda. Fašistlik Saksamaa oles paljas-
tanud end verise agressorina, leiab
hukkamõistu kogu maailma paremate
inimeste poolt. Kogu maailma töö-
tajad nägid Nõukogude Liidus jän-
du, mis oli kutsutud lahendamata
rehvastatud võitluse väike vabadust-

---

29. J. V. Stalin, Nõukogude Liidu suurest Isamaasõjast,
lk. 18-19.

armastavate rahvaste kasuks.^{30.}

Nõukogude Liidu teise maailmasõtta astumisega sai tema põhiliselt võitlus sotsialistliku riigi eest kõige agressivsema ja reaktsionilisema imperialistliku riigi — hitlerliku Saksamaa vastu, võitlus sotsialismi päästmise eest fašistlikust orjastamisest. Stalini kõne oli teadusliku ettenägelikkuse eeskujuks ja ühtlasi nõukogude rahva võitlusprogrammis hitlerliku Saksamaa vastu. Stalini üleskutsel tõusid kõik Nõukogude Liidu rahvad üles oma kodumaa vabaduse ja sõltumatuse kaitses.

Imne Isamaasõja tundmaõppimisel ja uurimisel, vastanalt kõige otsustavamate operatsioonide isoleerimise ja tulemustele jaotas K. E. Verovšilov lähtudes J. V. Stalini poolt juba antud üldisest jaotusest, sõjasünd-

---

30. vt. J. V. Stalin, Nõukogude Liidu Imnest Isamaasõjast, lk. 21-22.

muste kõike neljaks perioodiks, millest igaüks kajastab nõukogude sõjakunsti arenemise omapära ja pidevat progressi.

Sellest jaotusest on lähtunud pea kõik Isamaasõja sündmusi kirjeldanud autorid nagu B. Tšelpuhovski, A. Kolesnik j. t.

I periood hõlmab operatsioone 1941. a. juunist kuni 1942. a. sügiseni, kuni vastupealetungini Stalingradi all.

Selle perioodi otsustavaks sõjaliseks sündmuseks oli saksa fašistlike vägede purustamine Moskva all. Nõit Moskva all hajutas müüdi saksa fašistliku armee võitmatusest.

II periood hõlmab operatsioone 1942. a. lõpust, Stalingradi lahingust kuni 1943. a. lõpuni. See on põhjaliku murrangu ajajärguks Inure Isamaasõja käigus. Seda perioodi tähistavad Nõukogude Armeel väljapaistvad võidud saksa fašistlike

vägede üle lahinguis Stalingradi ja Kurski all ning Dnepri jäe ületamise pärast.

III periood hõlmab 1944. a. operatsioone. See on Nõukogude Armeesõjavägede võitluse aastaks. Nõukogude Armeesõjaväed andis vaenlasele 10 purustavat lööki, mille tulemusena sarsa fašistlikud väed kihutati Nõukogude Liidu piiridest välja. Nõukogude Armeesõjaväed astus rea maade territooriumile ja aitas nende maade rahvastel kukutada fašistliku ike. Sõjast olid sunnitud välja astuma Itaalia, Rumeenia, Bulgaaria ja Soome.

IV periood hõlmab operatsioone 1944. a. lõpust kuni Teise maailmasõja lõpuni 1945. a. See on meie armeesõjavägede võitluse aasta fašistliku Saksamaa ja imperialistliku Jaapani üle. Meie Nõukogude Armeesõjaväed osutus selleks sõjaväeks

jõuks, mis kindlustas ajaleolise võidu inim-
konna vaenlase — fašismi üle. ^{31.}

Juba esimestel sõjakundel selgus,
kuivõrd alusetud olid fašistlikud plaa-
nid Nõukogude Armeel välkkiireus purusta-
miseks. Esimestel sõjakundel oli meie ar-
meel tunduvaid ebaõnnestumisi, kuid
ta taandus vihaste võitlustega, hävi-
tades vaenlase elavjõudu ja tehnikat.
Nii kestis lahing Smolenski all peaae-
gu 30 päeva ja Odessa all ligi 70
päeva. Oma äkilise pealetungiga,
lennukite ja tankide arvulise ülekaa-
luga, vaenlane vallutas suurema osa
Müraainast, Valgevene, Moldaavia, Lee-
du, Läti ja Eesti ning läks kuni Lenin-
gradini välja ja lähenes Moskvale.
Vaenlase ajutised eelised — aetamatu
kallalitung, tankide, ja lennukite ja
automaatrehvade arvuline ülekaal,
teise rinde pandumine Euroopas, väi-

---

31. vt. K. E. Vorosilov, Suure Isamaasõja geniaalne
väejuht, lk. 6-9.

maldasid laansamaal saavutada teatud taktikalist ja operatiivset edu.

Ent Nõukogude Liidu jäänd kasvaid ja tugevnesid sõja käigus. Kommunistliku partei ja Riikliku Kaitsenomitee juhtimisel hakkas kogu maa end sõjaja tingimustele ümber korraldama.

Laiendati sõjatööstust, viidi läbi üldmobilisatsioon ja teostati väljajõpet Nõukogude Armee täiendamiseks. Lääne rajoonidest, mida ähvardas okupeerimisohu, evakueeriti ettevõtteid itta - Araali, Volga-
maile, Siberisse, Kesk-Aasiasse.

Enneolematu ulatuse omas kommunistliku partei poliitiline ja ideeline kasvatuslik tegevus. Kommunistliku partei nii tagalas kui rindel tugevdas oma organeid ning püüdis tõsta kommunistide lahingulisi võimeid, esitades neile oluvorrast tulevaseid suuri nündeid. „Marksistlik-leninliku teooria jäänd seisab selles, et ta võimaldab parteil oluvorras orienteeruda, mõista ümbritsevate sündmuste sisemist seost...³²

Seltsimees Malenkov partei XIX

ÜKBP ajalugu. Lühikursus, lk. 321.

kongressil ütles: „Partei ühine ühtsus oli nõukogude rahva poolt suure Isamaasõjas võidu saavutamise otsustav tingimus. Suure Isamaasõja kõige raskematel hetkedel, kui oli kaalul kodumaa saatuse küsimus, tegutses meie partei kui ühtne võitlusorganisatsioon.“³³

Kommunistliku partei tegevuse ja nõukogude inimeste kangelaslike pingutuste tagajärjel Saksa poliitilised plaanid kukkusid läbi.

Ägedates lahingutes Jämeerest kuni Musta mereni, teostades aktiivset kaitset, pidas Nõukogude Armee niisalt kinni fasisitlike vägede pealetungi.

Kaitselahingud Leningradi lähisel algasid 1941. a. juunist. Naamlase jäänd ületasid ligi kuuks korda kaitse-

---

33. G. Malenkov, Ammandenõne partei XIX kongr.

jate jän, kuid linn jäi vaenlasele vallutamatuks kindluseks. Ei nälq, nahurituli ega õhurünnakud ei murdnud Leningradi naitsjate vastu-panu. Leningradi pangelaslik naitsmine avaldas suurt mõju Moskva ning hiljem Stalingradi all toimu- vatele sündmustele, sest ta sidus enesega fašistliku Sarsamaa vägedel tohutu massi.³⁴

Briti ägedalt tungis vaenlane meie pealinna Moskva peale, kuhu ta paiskas kogu nõukogude-sarsa rindel tegutsevaist väeosadest pool jalamäest, üle 80% tanki väe- osadest, 66% motoriseeritud diviisi- dest ja üle pool lennurväest.³⁵
Moskva sissepiiramise ja valluta-

---

34. vt. A. D. Колесник, Сталинградская Битва, стр. 12.

35. vt. Б. С. Тильниковский, Вел. поб. ... по Сталинграду, стр. 15.

mise eesmärgiga alustas sassa väe-
juhatus oktoobrikuu alul rüldpealetungi.
Sasslased püüdsid Moskvat võtta hiig-
laslike tangide vahele: põhjast üle
Rževi - Kalinini ja lõunast üle Or-
jol-Tunla. Hitler oli nii kindel selle
plaani teostamises, et määras isegi 7. nov.
Sassa vägede paraadi Punasele välja-
kule, kuid Nõukogude Armeel ajas hitler-
laste plaani nurja. 19. oktoobril 1941.
avaldati Riikliku Kaitsekomitee
esimehe Stalini allkirjaga määrus,
millega Moskras pandi kehtima piira-
misseisukord. Stalin töötas välja ja
viis ellu pealinna kaitsmise ja sax-
sa vägede purustamise plaani. Vaen-
lane viikis Moskva külje all. Sellest
hoolimata teimus Moskras 6. novembril
Suure Isatrialistliku Oktoobrirevolutsiooni
24. aastapäeva tähistamiseks Moskva
Tööraha Saadikute Nõukogu ja

Moskva linna partei- ja ühiskondlike organisatsioonide traditsiooniline pidulik koosolek. Kõne pidas Stalin.

Oma kõnes tegi ta kokkuvõtte neli kuni kestnud sõjast ja ütles, et riiki ähvardav oht ei ole nõrgenenud, vaid veelgi suurenenud, kuid samas teatas ka, et saksa imperialistide ja nende sõjavägede purustamine on mõõdapääsmatu. Stalin seadis ülesandeks kaotada sakslaste arvuline ülekaal tankide ja lennukite alal ning parandada seega pitjalt meie armeed olukorda.³⁶

Järgmisel päeval, 7. novembril esines Stalin kõnega Nõukogude Armeed paraadil Punasel väljakul.

„... hitlerlik Saksamaa peab lõhkema oma reimade raskuse all... Teie vaatate kogu maailma kui jäule, kes

---

36. vt. J.V. Stalin, Nõukogude Liidu Suurest Isamaasõjast, lk. 34-47.

sundab hävitada saksa vallutajate rööp-
parved!, ütles Stalin sõjaväelastele ja
partisanidele. Meenutades ajaloolisi
võitlustraditsioone, kutsus ta Nõu-
kogude võitlejaid üles järgima
Aleksander Nevski, Dimitri Donski,
Kurma Minini, Dimitri Požarski,
Aleksander Suvorovi ja Mihhail Kutu-
zovi mehist eeskujul. „Lahvigu Teie
kohal suure Lenini võidukas lipp...
Blagu meie kuntsurikas Kodumaa, tema
vabadus, tema iseseisvus!“ 37

Need Stalini ajaloolised esine-
mised innustasid Nõukogude Armeed
ja kogu nõukogude rahvast kangelas-
tegudeks. Lahinguis karastunud sõja-
mehed võitlesid Moskva lähistel enne-
nähtamatu mehisusega, kaitstes oma
Nõukogudemaa pealinna. 1941. a. oktoobri-
pealetung Moskvale sakslastel ebaõnnes-

---

37. J. V. Stalin, Nõukogude Liidu Suurest Isamaa-
sõjast, lk. 70-71.

tus. Novembri keskel fašistlikud väed alustasid Moskvale uut pealetungi. Vaenlane paiskas Moskva peale 51 diviisi (13 tanki, 5 motoriseeritud ja 33 jalaväediviisi).³⁸ Nõukogude Armeel olid kindlat vastupanu. 6. detsembril asusid meie väed vastu pealetungile. Nelikümmend päeva purustas Nõukogude Armeel sakslasi Moskva all. Sakslased kannsid suuri kaotusi ja paisati pealinna alt kohati tagasi 400 km. kaugusele läände. Nõukogude Informatsioonibüroo teadaandes ^{13. detsembril} konstateeritakse sakslaste Moskva ümberpiiramise ja vallutamise plaani läbikukkumist. Nõukogude väed said esialgsetel andmetel 16. novembrist kuni 10. detsembrini peetud võitluste tulemusena sõjasaagiks või hävitasid 1434 tanki, 575 suurtükki, 5416 autat ja teisi trofeid. Sakslaste kaotused summasaamitena olid üle

---

³⁸ C. Торков, стр. 46.

85000 mehe.³⁹

Veitlus Moskva all lõppes Nõukogude Armeed võiduga, samuti lõppesid lahingud loode suunas Tihvini ja lõuna suunas Rostovi all. 16. det. nõukogude väed vabastasid Kalinini linna ja 18. kuni 25. detsembrini peetud võitlustes purustasid vaenlase Valkovi grupi.⁴⁰

Nõukogude Armeed võit Moskva all sündis hitlerlaste poolt oigastatud rahvestesse meendumust Nõukogude Liidu võitmatusse ja sellesse, et tema rehvastatud jäänd aitavad neil vabaneda saksa fašistlike anastajate tiranniast.

Nii lõppes talvine sõjategevus 1941/1942. a Nõukogude-Saksa rindel Hitleri plaani täieliku nurjumisega. Sõda omandas pöördumise iseloomu.

---

39. vt. Nõukogude Liidu välispoliitika tsentraalse ajaal,

lk. 435.

40. vt. sealsamas, lk. 437.

II Nõukogude Armei kaitselahingud
Stalingradi lähistel 1942. a. suvel.

Nõukogude Liidu ja fašistliku Sak-
samaa vahelise 1941. a. ja 1942. a. kevad-
talve sõja tulemused näitasid, et on
nunjunud sakslaste lootused „välk-
sõjaga“ saavutada võitu. Sõda oman-
das pikaldase ja hitlerlastele ühtla-
si ähvardava iseloomu. Hitler ja te-
ma liitlased said aru, et pikaleveniv
sõda tähendab Nõukogude Liidu sõjali-
se võimsuse kasvu ja Nõukogude Armei
võitlus kogemuste suurenemist. Sellepä-
rast kavatses hitlerlik väejuhatus
1941/1942. a. talvekampaanias tehtud vea-
parandada, ja et kindlustada oma
kõikuma löönud välis- ja sisepoliitilist
olukorda, otsustas ta 1942. a. suvel
asuda uuele pealetungile Nõukogude-

Saksa riindel.

Türgi ja Jaapan, kes senini salaja sõjaliselt abistasid hitlerlikku Saksaamaad, otsustasid nüüd avalikult välja astuda Nõukogude Liidu vastu juhul, kui fašistlike vägede pealetungid innestuvad.

Uue pealetungi kiire ettevalmistamise üheks põhjuseks oli ikka veel teise rinde pundumine Euroopas. Kuna Inglise ja Ameerika Ühendriikide näijuhatus viivitas reetlikult teise rinde avamisega, lootsid hitlerlased koondada suurema osa vägedest Nõukogude Liidu vastu.

Hitlerliku Saksaamaa 1942. a. suviste strateegiliste plaanide analüüsi andis J. V. Stalin oma ajaloolises kõnes Suure Isatrialistliku Oktoobrirevolutsiooni 25. aastapäeval 6. nov. 1942. a., kus ta märkis, et saksa fašistlike strateegide peeesmärgiks 1942. a. suvistel pealetungidel, ei olnud mitte Groznõi ja

Baknu naftapiirkondade vallutamise, nagu teatas välisajakirjandus, vaid see seisnes selles, et piirata Moskva ümberidast, lõigata ta ära Volga ning Uraali tagalast, ning anda siis löök Moskva pihta. Edasi mainib Stalin oma kõnes, et ühe vangilangennud saksa kindralstaabi ohvitseri juurest leitud kaardil oli ära tähendatud saksa vägede edasitungimise plaan tähtaegade järgi. Sellest dokumendist nähtub, et sakslased kavatsesid käesoleva aasta (1942.) 10. juulil olla Borissoglebskis, 25. juulil Stalingradis, 10. augustil Saraatovis, 15. augustil Tsi-
loõseis, 10. septembril Arzamassis ja 25. septembril Baknus.^{41.} See vaenlaselt saadud operatiivdokument tõendab, et sakslaste pealitungioperatsioonid 1942. a. suvel pidid arenema heogsas tempos ja kõigi tunnuste järgi ette nähtud otsustavaks operatsioonideks Nõukogude pealinna vastu.

41. vt. J. V. Stalin, Nõukogude Liidu Suurest Isamaasõjast, lk. 113 - 114.

Vaenlane omas Nõukogude-Saksa rin-
del üle 240 diviisi, kasseisus 22 tanki,
19 motoriseeritud ja 190 jalaväe diviisi.
ning 9 ratsaväe brigaadi. Seega koondas
vaenlane üle 70% kogu oma relvestatud
jõududest Nõukogude-Saksa rindele. Samal
ajal aga Põhja-Aafrikas inglaste vastu
tegmtses ainult 4 saksa ja 11 itaalia
diviisi.^{42.}

Saksa väed idarindel olid jao-
tatud nelja gruppi, endise 3 grupi
asemel 1941. a. 1942. a. 1. juulius olid
moodustatud järgmised grupid:

1) Armeede grupp "Põhi" (Leningrad-
Vitebsk): koosnes 16. ja 18. armeest, kokku
35 diviisi.

2) Armeede grupp "Tsentrum" (Vitebsk-
Orjol): koosnes 4. ja 9. armeest ja 3. tanki-
armeest, kokku 79 diviisi.

3) Armeede grupp "B" (Orjol-Itabno):
koosnes 2. ja 6. armeest ja 4. tankiarmeest

ja 2. Ungari ja 6. Rumeenia armeekorpus-
sest, kokku 71 diviisi.

4) Armeede grupp „Lõuna A“ (Stalino-
Taganrog-Feodosia): koosnes 11. ja 17. ar-
meest ja 1. tankiarmest ning 8. Itaalia
ja 3. Rumeenia armeest, kokku 43 diviisi.⁴³

Saksa fasistlike armeede paiguta-
mine näitas, et peamine jõud oli pai-
gutatud edela rindele, et vaenlase jõud
olid juba sõja esimesel perioodil nõrge-
nenud ja et hitlerlik vägede üle-
juhatuse loobus müüd laialdasest ope-
ratsioonidest kogu Nõukogude-Saksa rin-
de ulatuses. J. V. Stalin oma kõnes 6. nov.
1942. a. mainib: „Nähtavasti ei olnud
sakslased enam nii tugevad, et teostada
pealetungi üheaegselt kõigis kolmes suu-
nas – lõuna, põhja ja tsentri suunas, nagu
see toimis saksa pealetungi esimestel kuudel?
möödunud aasta suvel.“⁴⁴

---

43 И. В. С. Иеромыховский, Великая победа...
Смарица-паволи, стр. 26-27.

44 J. V. Stalin, Nõukogude Liidu suunist kamaasjast, lk. 112-113

Fasistliku armee ülemjuhatause poolt ette valmistatud suuise pealetungi eesmärgiks oli "B" grupi peajõududega tungida välja Nalvani ja kõigult vallutada Stalingrad ning liikuda pikki Nalgat põhja poole Saraatovi ja Kuibõševi suunas ja haarata Moskva ümberidast.

Juba maikuu esimesel poolel hakkasid hitlerlased tugevdama oma positsioone Nõukogude liidu lõuna osas. Et kindlustada endile Mustal merel ühendusteid Krimmi ja Rumeenia vahel, ja ette valmistada Tamani poolsaare kaudu rünnakut Kaukaasiasse, hitlerlased alustasid aktiivset tegevust Krimmis. Mai lõpul nõukogude väed tõmbusid Tamani poolsaarele, kuid Sevastopoli kangelaslikud kaitsjad jätnasid meeleheitlikult vaenlase rünnakute tagari löömist. 3. juulil, pärast

250 päeva kestnud raskeid ebavõid-
seid lahinguid vaenlase ülenaalukate
jäändude vastu, taandusid Sevastopolit
kaitsvad väed ja Musta mere laevastik.⁴⁵

Nõukogude Informbüroo teadaandest loe-
me: „ Sevastopoli kaitsmise 8 kuu jook-
sul, vaenlane kaotas ligi 300.000 sõja-
väelast surmuna ja haavatutena.

Lahingus Sevastopoli pärast saasa
väed kannsid suuri kaotusi ja neile
langesid kätte ainult varemed.“⁴⁶

1942. a. suvise kampaania üles-
annete lahendamisel osutasid hitlerlased
aga erilist tähelepanu Stalingradi
kui Nõukogude liidu lõunaosa tähtsa
poliitilise ja majandusliku keskuse
vallutamisele. Suurt tähtsust omab
Stalingrad transpordi suhtes, ta
ühendab Kaukaasiat Nõukogude liidu
keskrajoonidega, siit kulgevad teed
ka Kesk-Aasiasse ja Iraali. Asetredes

⁴⁵ vt. Б. С. Пилипюховский, Всп. под... под Сталинградом, стр. 28.

⁴⁶ С. В. Информбюро, т. 3, стр. 9-10.

tähtsate vee- ja raudteede sõlmpunk-
tis, omab linn suurt strateegilist täht-
sust. Seoses Stalingradi vallutamisega
Hitleri vägede ülemjuhatus omistas suurt
tähtsust väljajätmisele Volga äärde.

Volga kui tähtsaim ja suurim veemagis-
traal nõudis transpordi suhtes kümnele
raudteeliinile. Volga transpordi täht-
sus kasvas eriti Isamaasõja perioodil,
siis kui rinne lähenes tema kallastele.

Kõiki neid asjaolusid arvestas fasisitlike
vägede ülemjuhatus ning natsetas iga
hinna eest Stalingradi vallutada ja
välja jätta Volgani.

Stalingradi geograafiline asend, tema
majanduslik-politiiline tähtsus, määrasi-
ta sõjalis-strateegilise tähtsuse ja see-
pärast on selge, et Stalingradi kaota-
mine oleks muutnud Nõukogude riigi
majandusliku ja strateegilise olu-
korra keerukaks ja võimaldanud fasisit-

liikule armeele soodsa strateegilise
positsiooni.^{47.}

1942. a. suvel, alates 28. juunist
saksa fašistlikud väed alustasid edela-
rindel 2 suunas pealetungi:

1) Harkov - Izjum - Barvenkovo ja 2) Kurs-
ki - Voroneži suunas. Esialgu koonda-
sid sakslased oma peapingutused Vo-
roneži peale. Voronežile suunatud abi-
löögi mõte oli liikuda Moskvale liike-
mat teed kandu selja taha. Saksa
fašistlikel vägedel õnnestus alul tea-
tud edu saavutada abilöögi suu-
nas, Voroneži lähistel aga sattusid
fašistlikud väed pikalevenivatesse
võitlustesse ning olid sunnitud pea-
tuma ja üle minema kaitsele. (Sakslased
vallutasid küll 7. juulil Voroneži, olles
kandnud raskeid kaotusi, nii elavjõus,
relvastuses ja tehnikas, kuid edasi minna
nad enam ei suutnud.⁴⁸

⁴⁷ В. П. С. Илларионовский, Бер. поб... иог Смаритипагоди, стр. 25-26
⁴⁸ ст. сеасамас, лн. 29.

Olles läbimurde lootuse siin kaotanud, hitlerlased suunasid nüüd oma löögid rohkem lõunasse, kusjuures pealöök oli suunatud Stalingradile, eesmärgiga jõuda välja Volgale ja katkestada liiklus selles suurimal Nõukogude reemagistraalil. Ühtlasi olens Stalingradi vallutamisega hitlerlaste nätte läinud tähtis raudteesõlm kaugus. See aga olens tähendanud meie ühendusteede läbiläikamist Kaspia ja Kaukaasiaga ning olens asetanud Moskvat neitsvad väed raskesse olukorda.

Stalingradi vallutamise ja Volga äärde tungimise ülesande oli Hitler usaldanud kindral Pauluse 6. väliarmeele ja kindral Gotha 4. tankiarmeele ning kindral Richtofeni 4. õhulaevastikule (koosseisult umbes 1000 lennukit). Sassa fašist-

line vägede koosseisu kuuluvad 22
jalaväediviisi, 3 motoriseeritud diviisi,
5 tannidiviisi, 4 ratsaväediviisi, suur hulk
suurtükiväge ning teisi väeosi. ^{49.}

Saksalased nimetasid G. armeed Hit-
leri kaardiväeks nähtavasti sellepärast,
et ta oli kõige röövellikum armee, mis
koosnes peamiselt „hitlerinoortest“ ja
paadunud „natsionaal-sotsialistidest.“

Selle armeeaga Hitler algas oma avan-
tüüre Euroopas, tungides sisse Tšehho-
slovaniasse, Poolasse, Belgiasse, Prantsus-
maale, Jugoslaaviasse ja Kreekasse. Ker-
ged näidud Euroopas teritasid peapöö-
ritust hitlerlastele ja G. armeed hakati
pidama „võitmatuks armeeks“. Nõuko-
gude diidule vallaletungides oli G. armee
avangardis. ⁵⁰

Julikum keskpaiku suur vaenla-
se vägede grupeering, mis koosnes G. väli-
ja 4. tanniarmeeist jõudis välja Donijõe

---

49. В. Юрьев, Бер. поб. под Сталинградом, стр. 36.

50. М. А. Водопарук, На защите Сталинграда, стр. 9.

kääruni Bokovskaja - Morozovski - Mille-
rovo - Kantemirovka rajooni. Samal
ajal Nõukogude Edelarinde väed taga-
nesid lahingutega Doni jõeni, kus-
juures Edelarinde parem tiib asus

Bogutsar - Serafimovitsi piirkonda, pahem
tiib aga Novotšerkassk - Rostovi piir-
konda. Doni väärn rajoonid s.o. Sta-
lingradi kanged lähised osutused
vaenlasele peaaegu avatuks. Olukord
Edelarindel kujunes ohtlikuks. Sellel
ajal sausa fašistlikel vägedel oli
elanajäus ja tehnikas suur ülekaal,
vaenlase diviiside Stalingradile lähene-
mist takistas ainult meie vägede
ohuke kett. ⁵¹

Partei keskkomitee ja Riikliku
Kaitsekomitee võtsid kiiresti tarvitusele
abinõud Stalingradi suuna kaitseks
ja nõukogude vägede positsiooni kindlus-
tamiseks. Stalini isikliku juhendi järgi

moodustati 12. juulil Stalingradi rinne
Rinde Sõjakoogu liikmeks nimetati Poliit-
büroo liige N. S. Hruštšov.⁵²

Stalingradi rindele koondusid äsja-
formeeritud armeed; 64. armee asus rinde-
jaonele, mis ulatus Iurovikino jaamast
põhjapool kuni Kletsajani ja Doni
keskjaoksul asusid vaitsel 63. armee väed.⁵³

Nagu eelpool mainitud juuli lahin-
gud Doni käärus kulgerid fašistlike
vägede arvulise üleolekuga ja rinne
lähenes Stalingradi oblasti rajasni-
dele. See olusord nõudis ühiseid jän-
pingutusi sõjaväelt ja elanikkonnalt.
Kommunistlik partei, Stalingradi partei
linnaromitee ja Edelarinde sõjakoogu
(mis asus juuni kuust Stalingradis) nõtsid
taavitusele abinõud, et kindlustada rin-
net ja tagalat.

Rinde tagalas Doni ja Volga vahel,

⁵² А. Д. Кореев, стр. 23.

⁵³ Ут. Б. С. Шереметевский, Бер. моб. наг. командирского, стр. 30.

Stalingradi lähistel töötas umbes 150.000 linna ja kolhoosikülade elaniku kaitseliinide süsteemi ehitamisel. Tehased linnas jätnasid tööd. Doni kääru ja Stalingradi lähiste maastik kujutab endast tasast, avarat steppi, mis ainult jõgede läheduses on vähe künklik, läbitatud järskudest ja nõgudest. Järsakud ja künkad jõgede läheduses on kaetud pöösastikuga. Volga ja Doni ja selle harujõe Tširi paumad kaldad on märgatavalt kõrgemad kui pahemad kaldad. Niisugune maastiku reljeef andis meile eeliseid läänest pealetungivatele vaenlase vägedele ning võimaldas neile soodsalt paisata tanu meie vägede vastu, ennast hästi varjata nõgudes ja omada head ülevaadet meie vägede seisukohtadest.⁵⁵

Kaitselahingud Doni steppides, Stalingradi lähistel ja linnas jaotatakse

54. vt. Бедер, Бернкал нодэга ног Сталинградэ, стр. 47.
55. vt. Б. С. Мленниковский, Бер. нод... ног Сталинградэ, стр. 32

3-e etappi:

1) 17. juulist - 21. aug 1942. a., naitselahingud Donist läänepool ja jõe ületamisel.

2) 21. aug. - 13. sept. 1942. a., naitselahingud Doni ja Valga jõgede vahelisel maalal.

3) 13. sept. - 19. nov. 1942. a., naitselahingud Stalingrادي äärelinnas ja linnas.⁵⁶

17. juulil algas vaenlane oma esimest pealetungi. Saksa fašistlike vägede ülesandeks oli kahe suure grupeeringu jõududega läbi murda meie vägede naitse, piirata nad ümber Doni suures käärus ja seejärel ületada Don ning kõigult sisse tungida Stalingrادي.

Fašistlikud väed ründasid 23. juulil meie positsioone Kletsnjast, Surovikihost ja Verhne-Lurmojarskajast lääne pool.

Kõigi juba mainitud saksa väejuhatuse moodustas rünnakuks 2 vägede gruppi:

1) põhjagrupi, mis koosnes kahest tanni-
diviisist, kahest motoriseeritud divi-
isist ja neljast jalaväediviisist,
asetusega Tšeri jõe ülemjooksust
lääne pool, ja 2) lõunagrupi, mis
koosnes ühest tannidiviisist ja kahest
jalaväediviisist Morozovskist (Dihhaja-
Stalingradi raudteel) lääne pool.⁵⁷ Need
fašistlike vägede grupid pidid andma
Doni suures käärus asetsevatele meie väge-
de tiibadele kaks rühmugust lööki, lähi
murdma meie positsioonidest ja rühkema
meie vägede tagalas Kalatsi lõuna
rajasnis

Asunud pealetungile kahe suunas mürdsid
sanklased lähi meie esimestest kaitsepositsioonidest
ja olid juba valmis sööstma Doni ülepääsu-
kohtadele Kalatsi suunas, kuid nad ei
saarutanud loodetud täielikku lähimurret meie
vägede rinde kogu sügavusest. Meie väed
taandusid Doni käärus kaugemale
soppi, mitte lastes ennast vaenlase arvuliselt

nõuvalus olevate jõudude poolt ümber
piirata. Operatsiooni kiire lahendamise
asemel tõmmati fasisitlikud väed praale-
venivaisse kurnavatesse võitlustesse.
28. juulil peatati vaenlase pealetung meie
62. armee poolt ja Hitleri poolt määratud
Stalingradi vallutamise tähtpäev 28. juulil oli
niivõisi edasi lüüatud.⁵⁸

Hitlerliku väejuhatus ruttas esialgsel-
lähikuvunud plaani teiseга asendama
Teine hitlerlaste plaan seisnes tugeva gru-
peeringu moodustamises Tsimljanskajast
lõuna pool asetsevas rajoonis, kuhu koondati
üks tankidiviooni ja kolm jalaväediviooni
tugevdusväeosadega. Pealetung pidi siit
sulgema piki Tihhoretu-Stalingradi
randteed, fasisitlikud väed pidid läbi-
murdma lõunast Gavrilovna-Bassar-
gino-Voropanovo rajooni ja siin ühi-
nema läänest, (Surovikino) rajoonist,

---

58. vt, G. Karajev, Stalingradi lahing, lk. 19-20.

tulevate väeosadega. Koondatud jõudu-
dega pidid nad jõudma meie väe-
osadele selja taha, kes võitlesid Doni suu-
res käärus ja tagama nende ümber-
piiramise. Nagu eelminegi plaan, oli
see samuti kurikuulsate sassa „fangide“
üks variant. Meie sõjavägede Ülemjuhatus
võttis kõin abinõud tavitule, et vaenlase peale-
tungigi tagari lüüa. 5. aug. Stalingradi rünn-
olles tugevdatud uutest väerünnakistest jaotati
kahes rünnaks Stalingradi ja kagus rünnaks.
Nende rünnete ülemjuhatajaks määrati kindral-
polkovnik Terjomenko. Kotelnikovi rajooni
moodustati kindral Tšuinovi juhtimisel operatiiv-
grupp, mis peidi likvideerima sinna rajooni
sissetunginud vaenlase ja kaitsma Stal-
ingradi rünnak lõunaosa. ⁵⁹

Teostanud oma jõudude ümbergrupeerimise ja juurde tõmmanud uusi reserve, asusid fashistlikud väed 7. augustil uuele pealetungile. Pärast kolm päeva

nestnud ägedaid lahinguid fasislike vägede lõunagrupering paisati tagasi suurte kaotustega inimjões ja lahingutehnikas. Sellest hoolimata olid meie väed sunnitud 17. augustiks taanduma Doni vasakule (idapoolsel) kaldale. Fasislike vägede edasilükkumine Stalingradi suunas peatati.⁶⁰ Teuvond, mida vaenlane kavatses teostada 2-3 päevaga, kestis ligi 40 päeva. See võimaldas kindlustada Stalingradi välilist ja sisemist kaitseliini. Väitlustes Stalingradi raugetel lähistel nõukogude sõjaväelased näitasid üles imestusväärset mehisust, moraalsel püsivust ja vastupidavust. Näitena 4 tankitöötajat Ploto, Alimikov, Samoilov ja Belikov läid tagasi saasa tankide ägedad rünnakud ja hävitasid ebarõõdses lahingus 15 vaenlase tanki. Kahuväelane kommunistlik noor Alexantsev, tulistas oma seltsimeestega 30 tankist koosnevat vaenlase kolonni, hävitas

suurema osa vaenlase tannidest ja sundis
ülejääänud tagasi pöörduma.^{61.}

Nii jäi teostamata saavlaste põhi-
eesmärk - meie väed ümber piirata,
purustada ja väigult sisse tungida
Stalingradi. Nende ees püsis Nõukogude
rinne nagu varemgi. Saavlaste teise
pealetungi äpardumine tegi olukorra
neile õige pingeliseks. Hitleri sõjaline
ja poliitiline autoriteet läi nõrkuma.

Saksa väejuhatus tegi veel kii-
rest kolmanda katse läbi murda Stal-
gradini. Meie vägede vastupidavus
näitas saavlastele, et on tarvis koon-
dada palju suuremaid jõude kui
kahel eelmisel korral. Seekord moo-
dustati kaks tugevat löögigruppi, meist
üks Stalingradist põhja pool Sirotinskaja-
Trijokostrovskaja - Lutsõenski rajoonis ja
teine lõuna pool Abganerovo rajoonis,
kuna kolmas nõrgem grupp moodustati Kessel

---

61. vt. Меморандум, Бел. фр. и в. командования,
стр. 33-34.

Kalatsist läänepool. Põhjagrupi üles-
andeks oli läbi murda Volga äärde põh-
ja pool Stalingradi ning sealtpoolt lin-
na sisse tungida; lõunagrupp sai üles-
andeks läbi murda Nõukogude vägede rin-
ne lõuna pool Stalingradi ja tungida
linna lõunast. Mues sarsa plaanis võis
jälle näha katsed rakendada sarsa kindra-
lite poolt armastatud „tange“. Sarsa fašistlike
vägede uus pealetung algas 18. augustil.
Briti ägedad lahingud toimusid Doni
ülepääsu kohtadel. 20. aug. tungis vaenkane
Nišni-Tširski rajoonis Doni idakaldale.
21. aug. tungisid nad üle jõe ka Pere-
polnõi ja Južnõi-Kalatskini juurest.
Fašistid kannavad oma peajõude üle
Doni tooma äöl vastu 23. aug. ja kesk-
päevaks oli 4 diviisi Doni idakaldale
toodud.⁶² Arenevad eriti vihased võitlused,
saxslaste tankidiviisid püüdsid iga hin-
na eest murda meie vägede vastupanu.

---

62. vt. Б. С. Ильяшникову, Вет. нрв. ... нрв. Амурского фронта,
стр. 39.

Meie 62. armee pidas 23. aug. rogu päeva ägedaid lahinguid, kuid naenlasel läks korda tungida linna põhja servale ja Rõnoki ning Tserovka asula juurest Volgani läbi murda.⁶³

Augusti teisel poolel otsustas meie väejuhatatus, et võitluste jätkamine senisel rindejoonel on otstarbetu ning 31. augustiks asusid meie väeüksused järk-järgult uuele kaitsejoonele. Rindejoon lähenes nüüd Stalingradi eeslinnadele ja kulges kolm kilomeetrit lõuna pool Rõnokit, Orlovka aleviku lähedal, piki Rossõka ja Tseruljonaja jõge, läbi Gavrilovna ning Raigorodi. Uuele kaitsejoonele taandudes pidasid Nõukogude väed aktiivseid võitlusi, naenlane kandis suuri kaotusi, kuid jõudude rükoal jäi ikkagi veel temale.

Septembri alul murdsid saksused Bassargino jaama juurest meie rindest läbi, ning meie väejuhatatus oli sunnitud väed tagasi tõmbama Staliki-

gradi lähemale lähitele. 3. sept. puhkesid
võitlused uue jõuga. Sellest nappäevast peale
algasidni õigupoolest võitlused linna pärast.
12. sept. vaenlane katsetas Stalingradi valluta-
da rünnakuga, kuid löödi murte kaotustega
tagasi. 14. sept. vaenlaseel läks korda
tungida linna ja sellest päevast algasid
pingelised ja verised võitlused linnasõneses.
Sõjaväed koondasid kõik oma jõud, et
sunda 62. arme väed Volgasse ja vallutada
Stalingrad. ^{täielikult} Need rasked päevad levis
üle Nõukogudemaa enneolematu patriotis-
mi laine. ning palju rangelaste tegusid
sovitati sõjaväelaste poolt võidul kui ka
elanike poolt tagalas. ⁶⁴

Järgnevalt vaatamegi olukorda Stal-
gradis ja linna kaitsjate sõjaväelaste
ja tsiviilelanike kurbusrikkaid saagari-
tegusid lahingutes kui ka igapäevases
tõis oma kodulinna ja kodumaad auks.

III Stalingradi linna kangelaslik kaitmine.

Stalingrad (kuni 10. aprillini 1925. a. Tsaritõn) on Nõukogude Liidu suurimaid oblasti keskusi ja tähtsamaid Alam-Volga äärsid sadamalinnu ning raudteede sõlmpunkte. Linnas loendatielanine arvu sõja eel (1941. a.) 650. 000.⁶⁵ Kaas esimest stalinliku ninaastakut (1928-1933; 1933-1937) muutsid linna üheks suurimaks sotsialistliku tööstuse keskuseks. Arenes võimsalt metallurgia-, traktori-, keemia- ja metsatööstus. Tööstusliku Stalingradi muutsuseks sai „Stalingradi traktoritehas“, mis ehitati sotsialistliku industrialiseerimise perioodil ja tehased „Krasnõi Ovtjabr“ ning „Barrikaadõ“. Peale nende hiigeltehaste oli veel kümneid tei-

si suuremaid tehaseid ja vabrikuid nagu metsasaagimise, laevachituse, ehitusmaterjalide jne.⁶⁶

Lennukilt vaadelduna kujutab linn võrdlemisi pikka, kitsast riba piki Volga paremat kallast (kuni 65 km. pikk ja kuni 5 km. lai). Maastikku, kuhu linn on ehitatud, läbinad järved künnad ja jääraud, mis moodustavad rea terrassitaolisi astmeid, mis kulgevad paralleelselt Volgaga ja on läbistatud väikestest jõgedest.⁶⁷

Niisuguse kontuuriga jäääärsel linna kaitse osutub eriti raskeks, kuna kaitsejaid on võimalik suunda kitsale maeribale, vastu suurt jõge, kus neil püüdnud avarama manööverdamisega võimalus.

Erakordselt tähtis strateegiline asend Nõukogude Liidu Euroopa rannas on juba kaks korda teinud Stalini gradi otsustavate sündmuste silmpunktiks.

Juba Nõukogude riigi kujul

66. vt. Большая Советская Энциклопедия (Ленинград) т. 52. стр. 626-631.

67. vt. А. Э. Пожаревский, Смоленская, стр. 15-16.

nemise esimestel aastatel etendas Tsaritsõni
nangelaslik kaitmine otsustavat osa
valgenasakate jõukude ja kogu kontrerevo-
lutsiooni purustamisel. Stalini geniaalse
juhtimise tulemusena muutus Tsaritsõn
1918. a. võitmatuks kaitseresekts.

„Stalini murdumatu tahe kandus kõi-
gisse ta lähemaise kaastöölisesse, ja
hoolimata peaaegu väljapääsmatust
sisukorrast ei vahelnud keegi võidus.⁴⁶⁸”

Stalini tahe valitses vääramatult sünd-
musi ka 1942. a., kui reitlind fassitide
jüngud lähenesid linnale. Teostus teistordult
Stalini geniaalne plaan, misa vastupanuga
nõrgestada vaenlast, võtta temalt initsi-
atiiv, aheldada ta ja siis anda talle
otsustav hoop ning ta purustada.

Juulikuu keskelt 1942. a., kui
toimusid lahingud Stalingradi nurgatel
lähistel, mis vaenlane eriti vihaselt rüün-
das meie vägedel Doni keskrajonis, valmis-

tusid linnaelanikud kommunistide juhtimisel intensiivselt kaitses.

19. juulil kell 3⁰⁰ öösel telefoneeris Stalin Moskrast Stalingradi partei Linnakomitee sekretärile, et Stalingradi ei loovutata naenlasele, et kaitsesurkohalt vajalikke tehaseid ei tohi linnast evakueerida ja paanikateltajatega tuleb käituda halastamatult.⁶⁹

20. juulil tuli kokku linna parteiantii ja teatas, et Stalingradi ei loovutata naenlasele. Stalini üleskutse linna kaitsesele vaimustas elanikkonda ja innustas untele töökäitumisele ja käitumisele ründava naenlasega.

21. juulil Stalingradi oblast kuulutati sõjapiirkonnaks ning 23. juulil linna garnisoni ülem kindral-majar Tolbukhin andis välja käsikirja nr. 43, millega kehtestati linnas ranget sõjaseisukorda. Partei Linnakomitee otsusega suunati elanikkond linnakaitsese töödele.⁷⁰

69. vt. M. A. Bogorazov, emp. 12-13.

70. vt. Kalsamas, lk. 16.

Kümned tuhanded linlased läksid iga päev kaitsehituste ehitamisele. Maa-
mata ja puukamata ehitasid inimesed
barrikaade, kaevasid kaevikuid ja kraa-
ve, sageli maenlase suurtükiväe ja lennu-
väe pommitamise all. Linna ümbrus
kattus tiheda kaitsevööndite võrguga.
Lühikese aja jooksul valmistati stalin-
gradlaste kätega mitmesuguseid kindlus-
tusi 2850 km. mlatuses, seejuures 1170 km.
tankitõrje kraave, 8500 tulistamise punk-
ti, 125000 laskekraavi jne.⁷¹

Stalingradi rajoonide ja linna par-
tei organisatsioonidel, ettevõtetel ja
asutustel tuli lahendada raskeid üles-
andeid, tuli organiseerida laste ja
naiste evakueerimist tagalasse, tuli
hoolitseda tööstustoodangu suurendamise
eest, tuli korraldada miljaronistusteid jne.

Stalingradi tööstus korraldati kii-
rest ümber sõjanõuete nõhaselt, palju-

---

des tehastes ja kaitistes arenes igat liiki sõjavaruustuse tootmine. Stalini otsus rindetarveteks töötavate tehaste jätmisest linna oli ettenägelik ja õige ning seda kinnitas ka kogu edaspidine sündmuste käik.

juuni ja augustikuu ägedate lahingute ajal, kui rindar vaenlane liikus edasi ja katkestas linnal ühendused teiste tööstuskeskustega, olid Stalingradi tehased ainsaks baasiks, kust saadi relvastust ja lahinguvaruustust, tanke, suurtükke, miinipildujaid jne. Tehastes jätkati tööd rinde varustamiseks isegi siis, kui tänapäev näisid ägedad võitlused. Laxnamatu tulistamise ja pommitamise tingimustes ei näudnud see töö vähem rangelaslikust kui lahingus-olles.

Otsustavate sündmuste eel juunikuu keskel saabus Stalingradi Stalini

poolt saadetud Riikliku Kaitsekomitee liige, partei Keskkomitee sekretär seltsimees G. M. Malenkov ja partei keskkomitee Poliitbüroo liige seltsimees N. S. Kruštšov ja Kõrgema Ülemjuhataja Peakorteri-esindaja kindral-polkovnik (praegu marsal) Vassilevski, ühesandega võtta otsustavad abinõud tarvitusele rinde ja tagala olukorra kindlustamiseks.⁷²

Sellel perioodil liitusid Stalinski elanikud armeelega ühtselt võitmatuks teinuks. Armees abistamiseks formeeriti oblasti ja linna eesriindelikest töötajatest võitlusvõimelised rahvakaitseväge salgad. Üle kümne tuhande linlase astus aktiivsete võitlejate ridadesse. Iga ettevõtte linnas olid ^{kaasa} haaratud linnaraitse kindlustamiseks. Stalinski tehastes ja näitistes formeeriti töölispataljonid, töölised said hästi organi-

seeritud sõjalise väljaõppe ja otsustamatel päevadel võitlesid nad õlg-õla kõrval sõjaväelastega.

Traktoritehase rajoonikomitee Punane Rist kujunes haavatute abistamisel ülemnaisena Punase Risti staabis. Punase Risti aktivistid transportisid haavatuid, varustasid haiglaid, õmblenid, pesid pesujä. Ligi 1000 doonorit andsid oma verd haavatute jaoks.⁷³

Juulikuu teisel poolel olukord riigis halvenes ja muutus üha keerulisemaks. Saabus 25. juuli, Hitleri plaanides Stalingradi vallutamise tähtpäev, kuid vaenlane oli siis veel 150 km. kaugusel Stalingradist. Augustikuu keskel, kui sakslased jõudsid välja Doni äärde, määras Hitler Stalingradi vallutamise teise tähtaja 25. augustiks.

23. augustil lähenesid linna põhjapoolsele servale, Traktoritehase rajoonile

umbes 150 sava tanki koos motoriseeritud jala- ja kahurväe üksustega. Jõudnud välja Volgani mad lõinasid läbi meie rindeliini läänest ja põhjast. Nii ei saanud rindeväed linnale abi osutada. Samal päeval ilmusid loodesuunast linna kohale sajad pikkerivad sava pommilennukid. Sakslased pommitasid sel päeval peamiselt elamukvartaale, et tekitada elanikkonnas paanikat ja sellega desorganiseerida linna kaitsevõimet⁷⁴

Riikliku Kaitsekomitee liige seltsimees Malenkov ja Kõrgema Nõujuhatuses Peaorteri esindaja kindral-polkovnik Vassilevski, kes viikisid sel ajal Stalini gradis, aitasid rahvahulki mobiliseerida kaitseks.

Samal päeval andis ka Stalin oma raadiogrammis juhendeid linna kaitseks: „ Meil on küllalt jändu, et

---

74. vt. M. A. Bogoroditski, emp. 26-27.

hävitada vaenlane, kes tahab linna sisse tungida. Koondage mõlemate rünnete (Stalin-grad-i ja kaugründe) lennuvägi. Mobiliseerige suurusrongid ja saatke nad kõrvaliste kaudteede kaudu Stalingradi... väideldge vaenlasega mitte ainult päeval vaid ka öösel... ei tohi sattuda paanikasse ega kartta jultunud vaenlast. Säilitage meendumus mäidusse.⁷⁵

Saabusid kohale töölispataljonid ja rahvakaitseväge salgad ja asusid kaitsesoonidele. 28. augusti päeva näitlesid töölispataljonid linna kaitsel. Tööliste poolt peetud kaitselahingutega väidetigi aega abivägede kohale saabumiseks. 28. aug. saabusid Stalingradi rinde võitlejad ja vaenlane suruti tagasi. Vaenlase katse linna tungida ebaõnnestus. Kuigi vaenlase rünnak löödi tagasi, siiski rünnak iga päevaga lähenes linnale.⁷⁶

---

75. vt. A. D. Korneuk, emp. 33-34.

76. vt. B. Kopelev, emp. 58-60.

Stalingradi pidev pommitamine sakslaste poolt kestis 23.-29. augustini. Augustikuu viimastel päevadel vigastati linna veevärk ja elektrijaam. Katkes vooluandmine, telefonühendus ja trammiliiklus. Tuleraujad levisid. 25.-29. aug. põlesid täielikult maha Jermanski, Dzeržinski ja Vorosilovi rajoonid. Hävisid kümmed tehased ja vabrikud. Põlesid maha kõik administratsiooni, ühiskondlike organisatsioonide, kunsti- ja kultuuriasutuste hooned kümmed tuhanded elamud. Oblasti ja linna juhtivad organisatsioonid paigutati komсомoli aeda. Aed oli täidetud sadade täitavate inimestega. See linna komandopunkt tähts komсомoli aias 23. aug. - 14. septembrini, kuni aed sai mõitluse areeniks.⁷⁷

23. aug. - 14. septembrini toimus elanikkonna evakueerimine Valga rusa-

kuule kaldale erilistel praamidel, millised tiitasid rasketes tingimustes, kuna vaenlase õhuleure pidevalt nende tegevust jälgis. Hiljem, kui vaenlasel õnnestus häivata äärelinna osad ja mõned rajoonid linnas, avati praamide pih-ta miinipildujate tuli. Üldse siidi praamidel linnast välja üle 250.000 inimese.⁷⁸

25. aug. Stalingradi rinde sõja-nõukogu kuulutas välja piiramisein-korra. Linna Kaitsenomitee kutsus elanikke barrikaadide ehitamisele.

„Seltsimehed stalingradlased!
Ärme anname oma kodulinna saaklastele testamiseks. Tõustame kõik üles oma armsa kodulinna, oma armsa kodu ja perekonna kaitseks. Katame kõik tänavad läbipääsmatute barrikaadidega. Mündame iga maja, iga kortaali, iga tänava juurdepääsmatuks kind-

78. vt. M. A. Bogorarov, emp. 71.

luseks. Kõik barrikaadide ehitamiseks!
Kõik, kes on võimelised andma rel-
va barrikaadidele.^{79.}

Kümned tuhanded linlased läksid
barrikaade ehitama. Linna haavati ette-
valmistama tänavavõitlusteks.

2. sept. alustasid sakslased uut
ägedat õhurünnakut linnale ja 3. sept.
algasid lahingud linna pärast. Septemb-
ri alul oli sakslastel väga tiititud
täpne linna purustamise plaan. Seda
tõendab saksa staabioksvitseri P. Oppen-
manni operatiiv-dokumentide hulgast
leitud kaart, mis näitab, et linn
oli jaotatud sektoritesse ja need
nummerdatud tähestikulises järjekorras,
vastavalt objektide tähtsusele. Nii
kavatses vaenlane esimesena purustada
tehase "Barrikaado" siis Transporditehase,
tehase "Krasnoi Outjabr" naftabaasi j. t.
objektid.⁸⁰

^{79.} П. П. Терлюговский, Бер. нод. ноз эмандитрп. смп. 41.
(вт. М. А. Богоразин, смп. 71.)

^{80.} вт. Б. С. Терлюговский, Бер. нод. ... ноз эмандитрп. смп. 49.

Britlise jõuga algasid lahingud 13. septembrist. Hitleri vägede ülemjuhatuselise plaan seisnes selles, et meie kaitse üksikutes rindeosades läbi murda, killustada mõnede sõjaväe osad ja suruda nad Volga kaldale ja hävitada üksikosadena. 15. ja 16. sept. toimusid ägedad lahingud linna keskosas asuva kõrgustiku pärast. 18. sept. vaenlane alles loonud kohale kõik reservid tungis ägedate lahingutega linna tsentrumisse ning püüdis siit läbi murda Volgani.⁸¹

Nüüd kulges rinne läbi Stalingradi tänavate ja linn allus mitte ainult lennukite pommitamisele, vaid ka vahuri ja miinipildujate tulele juba 12. sept. määras Stalingradi rinde vägede ülemjuhataja kindral-palkovnik Jerjomenko 62. armee kindral-leitnant Tšei-kovi juhtimisel linna kaitsele.

---

81. vt. III кн. Мемуары Берлина, Бер. нод... иог Ленинградского, стр. 57.

62. armee pidi tänavavõitlustes tagasi lööma ründavate sakslaste pealöögi ja täitma Stalini käsu mitte sammuigi tagasi. 62. armee võitlejad ja komandörid oma parima snaiperi Vassili Zaitsevi suu läbi ütlesid:

"Meil 62. armee võitlejatel ja komandöridel ei ole Volga taga maad. Meie kaitsesime ja kaitseme linna kuni surmani." ⁸²

Selle kuulsusriikka armee selja taha jäi kitsas Stalingradi linna maariba ja Volga lai meesogu. Lahingud kujunesid eriti ägedaks siis, kui hitlerlased tungisid linna elamukvartaalidesse. Naenlasel läks korda vallutada kõrgendik 102,0 ja imbuda Naasali rajooni-kesklinna. Sakslased löödi Nõukogude Liidu kangelase kindral-major A. I. Rodimtsevi juhatuse all oleva napra maardiväediviisii sõdurite vasturün-

nakutega tagasi. 14. sept. kui sausk-
lased tungisid sauskali rajooni ja
keskpäeval jändsid välja Valgani, oli
suur oht, sest selles linnaosas oli
vähe sõjaväge. Saabus kohale üle Val-
ga kindral Rodimtsevi 14. kaardi-
väediviis. Rodimtserlased tulid sausk-
laste tule all parvedega üle Valga,
söötsid vette ja astusid uude lahinguks.

Kolme päeva jooksul nad puhas-
tasid Germanski rajooni sausklastest.
Agedad lahingud toimusid 21. ja 22. sept.,
sauskalased tegid neil päevil rodimtser-
lastele 21 rünnakut, kuid kaardi-
väelased ei taganenud sammugi.^{83.}

Septembrikuu teisest poolest
62. armee rünnakul kulges kõn-
joonena läbi linna. Mõnikord
vastaseid lahutas ainult maja trepi-
aste või maja korrus. Niisugused lähedased võitlused

tingimused nõudsid suurt vilumust, vastu pidavust ja kartmatust. Granaat, automaat ja nuga olid peamiselt võitluse relvad. Kindral Tšuiikov iseloomustab seda olukorda järgmiselt.

"... Näitlejad asusid kitsal maaribal, mille laius ei ulatanud üle 3 km. ja seljataga oli lai Valga meekogu. Ründajate käes olid aga suured stepialad, mis võimaldasid leida ülevaadet ümbrusele ja hoida meie sõjaväge alalise tulistamise all."

Võitluse visadusest toome näite Rodimtšeni kaardiväediviisi sergant Pavlovi kangelaadest, kes väikese rühma näitlejatega heidis 2 kuni oma käes 4.-korruselise maja 9. jaanuari vägakul. 62. armeesnaiper Vasili Zaitsev hävitas ümri linna-
naisel 242 hitlerlast.⁸⁴

Oktoobrikuul linna kaitsjate olu-
kord osutus eriti raskes. 1942. a.
oktoobriks oli oht meie kodumaale veel-
gi kasvama, siis seisis vaenlane
kõigest 120 km. kaugusel Moskrast, oli
tunginud Stalingradini ja jäändnud
Kaukaasia eelmäestikku. Kuid neilgi
raskel päevil ei kaotanud armee
ja rahvas julgust, vaid talusid vap-
ralt kõik katsumused.

Hitler määras uue ja viimase
Stalingradi vallutamise tähtaja 14. ok-
toobriks. 5. okt. Stalin andis käsu Stalini-
gradi rinde vägede juhatajale: „Nõu-
an, et Teie võtaksite kõik abinõud
taarituks Stalingradi kaitses. Stalingra-
di ei tohi loovutada vaenlasele.“⁸⁵

Lahingud linnas lähenesid oktoobris
oma kulminatsioonipunkti. Nõukogu
Informbüroo teated annavad kujuna
illevaate linnas toimunud lahingute äge-

85. в. П. С. Шершневский, Бел. фронт. и др. Очерки
спасения, стр. 48.

dusest. Informbüroo teatel 12. okt. ühe
tänavalahingu tulemusena hävitati
20 vaenlase tankki ja üks pataljoni
jalaväge. 13. okt. teate järgi ühe
tehase kaitsel hävitati 250 sassa
sõjaväelast ja 18. okt. andmetel ühes
tehase rajoonis päeva jooksul põle-
tati 17 tankki ja hävitati üle
1000 sassa sõdurit.⁸⁶

14.-18. okt. päevad kujunesid
kriitilisemaks Stalingradi kaitsel.
14. okt. saaslased nätsid ette armu-
kalt lennuriinakkuid, mürdsid läbi
rinde traktoritehase juurust ja surusid
endid Volga kaldale. Nendel päeva-
del saadeti linna kaitsjate poolt kiri
Stalinile.

„Meie ei jätame Teile suure lahingu möllus,
kanonaadi vaibuvates märinas, lennukite algu-
mises ja tulekahjude kumas, suure Vene jäe
Volga kaldal ... Meie otsus on surmani vastu panna

Stalingradi müüride juures.⁴⁸⁷ Ja
Stalingradlased pidasid oma sõna,
pingutades üliinimlikult jõude nad löid
tagasi vaenlase rünnakud.

Kus peitusid need jõud, mis ai-
tasid nõukogude inimestel taluda fas-
istlike jõukude metsikut survet ja
tagasi tõrjuda nende arvukaid lordu-
nuid rünnakuid? Stalingradi kaits-
jate kangelaste aluseks on nõukogude
inimeste tunded, mis tekkisid ja
tugevnesid sotsialistliku võrra alusel.
ja mida neis kasvatas kommunistliku
partei.

Lahinguis vaenlasega nii rindele
nii ka tagalas paistis silma tuhanded
tehaste töölised-kangelased, nagu terase-
keeljad Olga Kovaljova, Kuzmin, Orlov;
treialid Volodin, Sartsenko j.t., kes kodu-
linna kaitses ohverdades kangelaslikult
oma elu. Tuleb hinnata ka Stalingradi

---

veetransporditöölise nangelasliinust, kes vaenlase lennu- ja suurtükiväe tule all vedasid üle Valga laskemaona, sõjaväge ja elanikkonda. Mehaanik Timokhin ei lahunud postilt isegi siis, kui tema kajutisse langes süütepomm ja siis auriku sõjaväega kohale.^{89.}

Mehiselt võitlesid vaenlasega ka Stalingradi kommunistlikud noored.

On säilinud noorte nõukogude patriootide avaldusi, kes soovisid vabatahtlicena astuda armee ridadesse. Kommunistlik noor Taranov kirjutab: „... tahan saavastele kätte tasuda oma venna surma eest, kõigi nõukogude inimeste eest, linna eest, mille kallale kipuvad fashistid.“⁸⁸

Traktaritehasest läksid esimestena rindele kommunistlikud noored nagu Taldõkin, N. Jimoženko, Tektjäre, Valodin j. t.

Esimestena läksid nad ka rinnakule vaenlase vastu, võitlesid surmapõlgavalt

88 G. Karajev, lk. 53

89. Комсомолец и партизан в борьбе за Сталинград, стр. 15.

ja keeldusid isegi haavatutena lahingu-
väljalt lahnumast (Volodin, Textjärev) ning
surid nangelastena.⁹⁰

Sõjaväerrespondent N. Grossmann
kirjeldab tütarlapse-komsomali liikmeid, kes
vabatahtlikena astusid armeesse, väsi-
matult võitlesid seniitpatarite noore
naisleitnandi Sukuni juhtimisel. Olles
kaotanud ühenduse oma polguga võitle-
sid nad mitu öö-päeva pealinnuva
vaenlasega ja löid selle tagasi.⁹¹

Kommunistlikud noored meditsiinööed päästsid
tuhandeid haavatuid riskeerides oma
eluga. Anna Bestšasnova, võitlustes
hamai kurgaanil, asus ise kuulipilduja
taha, hävitas 30 hitlerlast, lõi rinnaku
tagasi ja päästis haavatud.⁹³

Niina Taranova päästis haavatuid põnnist
tabatud ja põlema süttinud maja
katuselt, kuhu oli ülesseatud seniitkahur.⁹⁴

---

90. vt. Koptomeb, B. Mubun, Komsomorskae

91. Cmarukerpaga, emp. 29.

93. vt. nalsamas, lk. 30.

94. vt. nalsamas, lk. 37.

Stalingradi meditsiinöed innustarid võitle-
jaid raskestel hetketel. Nendelt on
säilinud kiri linna kaitsjatele:

"Meie Stalingradi tütarlapsed jälgime
ärevuse ja muresega teie ennastalgarat
võitlust... meie näeme, kuidas teie
kaitsete igat meie linna vartaali, igat
jalatäit maad... kui keegi teist on
arg ja põgeneb Valga taha, siis meie
vene tütarlapsed viha ja põlgusega naine
selle nime ja pigem hukume ise kui
jätame linna kaitseta".⁹⁵

Võitlejad rindel kirjutasid: "Saates
naerukuist selle kirja töötame teile, et me
kaitseme Stalingradi viimse reetilgani...
ega lasse vanklast Valga äärde... Me töö-
tame oma isade Tsaritsõni kaitse halli-
päiste kanglaste ees, ... et me ei tee häbi
vene rahvade kumbusele ja võitleme
viimse võimaluseni".⁹⁶

⁹⁵ Комсомольск и молодежь в боях за Сталинград,
стр. 114 - 116.

⁹⁶ Караев, стр. 60.

Oktoobrikuu teisel poolel
initsiatiiv võitlustes läks 62. armee
võitlejate kätte. Meie võitlejad rün-
dasid vaenlast üha ägedamalt, ^{tagasi-}vallu-
tades neilt maju, tsehke ning paran-
dades oma positsioone.

J. V. Stalin jälgis hooliga 62. armee
olukorda Stalingradis ja juhtis Käu-
rogude Armee tegevust rindel. Neil päe-
vil teostus üs tähtsaid Stalini
strateegilisi põhimõtteid. Aega
võita ja koguda jõude otsustavateks
lahinguteks tulevikus. Ülesanne sel
perioodil ei seisnud ainult selles, et
peatada vaenlane, vaid temale anda
ka purustav vastulööki. le armee
miseris.

Sanktsiooni Stalingradi all purusta-
mise operatiivplaani töötati välja kõr-
gema ülenjuhataja J. V. Stalini juhtimi-
sel ja lõvendati ühiskondlikult rindel-

II Nõukogu de Armeel vastupealetung,
sakslaste väerühmituse sissepiira-
mine ja hävitamine.

1. Sakslaste purustamise operatiiv-
plaan ja ettevalmistused selle teosta-
mises.

1942. a. oktoobris ja novembri esimesel poolel, kui jätkusid ägedad ja rasad võitlused Stalingradi pärast, tegi meie Kõrgem Ülemjuhatus ettevalmistusi otsustavale vasturünnakule armumises.

Sakslaste Stalingradi all purustamise operatiivplaan töötati välja Kõrgema Ülemjuhataja J. V. Stalini juhtimisel ja täiendati ünnasjalikult kindral-

polkoonnik Nassilovski poolt. Stalini poolt kavandatud ülemineku vastupealetungile väljendas olulist muutust sõjategevuses, mitte ainult Stalingradi all, vaid kogu Nõukogude-Saksa rindel. Vasturünnakute operatsioonide teostamine plaani kohaselt tuli läbi viia novembris-detsembris 1942. a. kolme põhi etapiga. Esimesel etapil pidid Nõukogude väed purustama fašistlike vägede tiibrühmad ja ümber piirama nende peajäänd, mis asusid Stalingradi all.⁹⁷

Teisel etapil tuli välja jätta fašistlike vägede tagalasse, kes tegutsesid suures Dani käärus ja likvideerida seal maeklase suured näekoondised ning taastada ümberpiiratud grupeeringu vabastamist fašistlike vägede poolt.

Kolmandal etapil tuli maeklase

97. vt C. Tõrnkob, emp. 79-81.

ümberpiiratud grupeering Stalingradi all lõplikult purustada.⁹⁸

Kõrgema Ülemjuhatause ettevalmistused plaani teostamiseks seisnesid vastupealetungi organiseerimises. Vastupealetungi tuli organiseerida kaitselahingute tingimustes, samal ajal kui teimusid ägedad ja visad heitlused Stalingradi tänavail. Nägedele ja tehniliste võitlusvahendite koondamist Stalingradi rajooni tuli organiseerida vajatult, et vaenlane ei saaks teostada enneaegselt vastutegevust. See oli erakordselt raske ja keeruline operatsioon.

„Kasutades pikki pimedaid novembri-
õid ja erimesi lumesadusid, liikusid
Stalingradi suunas motomekhaniseeritud
korpused ja natsaväekorpused, jala-
väediviisid, suurtükiväepaljud, auto-

(Собеседование, м. III, стр. 123-124.)

98. ст. С. Томилов, стр. 80-81

kolonnid, ... meeresid rongid suurtükivägede
ja tankidega, autode ja lastemoonaga,
münnide ja onastraadiga." ⁹⁹

Liikumine Nõukogude rinde tagalas
ei jäänud vaenlastele täielikult tead-
mata, kuid need olid ainult ratsund-
likud teated, mis ei annud neile
ettevõetud operatsioonidest üldpilti.
Liikumist Nõukogude tagalas pidasid
saksalased tavalisena rindevägede tae-
tuseks. Oma teadmatusel eesküsisid mi-
dud, jätkasid sakslased võitlusvõime-
lisemate divisioonide koondamist liiba-
delt Stalingradi juurde ja nõrgenda-
sid sellega tunduvalt oma seisundit.
Samal ajal meie armee ja tagala
seisund muutus üha tugevamaks ja
organiseeritumaks. ¹⁰⁰

Suure Socialistliku Oktoobrirevolutsi-
oni 25. aastapäeval peetud kõnes 6. nov.
1942. a. J. V. Stalin mainis, et meie riiklike

---

99. G. Karajev, lk. 61.

100. Khabarov, lk. 62.

ja partei organisatsioonide tegevus on senini kulgenud kahes suunas: rahva-
kuu ülesehitamise ja tugeva tagala
organiseerimise suunas ja kaitse ning
pealetungi operatsioonide läbiviimise
suunas. Tagala organiseeritus on kasva-
nud suurel määral. Inimesed on õppi-
nud töötama ennastalgavalt. Tehased
varustavad armeed küllaldaselt rüha-
dega. Kolhoosid ja sovhoosid varustavad
armeed ja elanikkonda toitainetega.
Meie maa rahvaste sõprus ja moraalne
ühatus on kindel ja kõigutamatu.
Meie armee oma ennastohverdava võit-
lusega fashistlike armee vastu võitis
kõikide vabadustarmastavate rahvaste
armastuse ja austuse.

Neist Stalini sõnadest nähtub, et
Nõukoguude riigil olid kõik eeldused edu-
ka pealetungioperatsioonide teostamiseks.

Stalini poolt kavandatud ülemineku

---

vastupealetungile väljendas olulist muutust
sõjategevuses, mitte ainult Stalingradi all,
 vaid ka Nõukogude-Saksa rindel.

Stalin oma käskkirjas nr. 345, 7. nov.
1942. a. märkis: „Me väime puhastada ja
peame puhastama Nõukogudemaad hitlerli-
kust rämpsuist.

Selleks on vaja:

1) kindlalt ja usselt kaitsta meie rinde-
joont, mitte enam lasta vaenlast edasi tungi-
da, kurnata vaenlast kõigi jõududega, hävi-
tada tema elavjõudu ja tema tehnikat;
2) igati tõendada raudset distipliini,
rangemad korda ja ainijuhtimist meie armees,
... usselt ning sihikindlalt ette valmistada
perustavat lööki vaenlase pihta.

3) õhutada üldrahvaliku partisaaniliikumise
leeki vaenlase tagalas, purustada vaenlase
seljatasust ... Ei ole aegsel see päev, kus
vaenlane saab tunda Punaarmee nute
lööksile jändu. Kord tuleb pidu ka meie tänaval.” ¹⁰²

Stalini väejuhigenius avaneb meie ees, kui kujutleme seda kõige mitmekesisemate küsimuste koguhulka, mida ta neil päevil pidi lahendama ja mis lõppkokkuvõttes pidi muutma näidu Stalingradi all kogu Suure Isamaasõja põhjaliku murrangu algatajaks.

2. Nõukogu de Armees hävitav vastupealetung ja vaenlase sissepiiramine.

1942. a. novembrikuu keskel olid lõpetatud Nõukogu de mägede ettevalmistused vastupealetungiks. Nagu eelpool mainitud, ei olnud vaenlasele mingit üldpilti pealetungi ettevalmistamisest. Saksalased jätkasid endiselt ägedaid rünnakuid Stalingradi all.

Vastavalt Kõrgema Ülemjuhatuses Peaarvõtte näskirjale asusid meie väed 19. nov vastupealetungi esimese etapi

teostamisele.

Vastupealetung, mis teostati umbes 400 km. pikkusel rindejoonel, tabas sakslasi ootamatult. Kõndes varjata meie pealöögi üldsuunda, mis tuli anda Kalatsile, rünnati vaenlast eri-olgu ägedalt umbes seitsmes suunas. Pealöögi kahest suunast (põhjast ja lõunast) andsid kõigi s.o. Edelat, Doni ja Stalingradi rinde väeosad. Pealöögi põhjast Serafimovitsi juurest andsid Edelarinde vasakpoolsa sõjaväed kindral Vatutini juhtimisel ja osa Doni rinde jäändudest kindral Rokossovski juhtimisel (kolm tanui- ja 2 ratsaväekorpust). Pealöögi lõunast andsid Stalingradi rinde vasaku tiiva väed kindral Fejomenko juhtimisel ja osa Doni rinde jäändudest kindral Rokossovski juhtimisel (kolm tanui- ja 2 ratsaväekorpust).

Pealöögi lõunast andsid Stalingradi rinde osaku tiiva väed ferjamenko juhtimisel. Pealöögi eesmärgiks oli esialgu purustada fasisitlike vägede tiibrühmad ja seejärel ümberpiirata nende peajõud, mis asusid Stalingradi all (6. väli- ja 4. tanuarmee).

Pealöögi tugevusest kujuna ülevaate annab kindral-majar Golikov, kes mainib, et igale rindakilomeetrile Nõukogude Armees pealöögi suunas oli paigutatud kuni 70 suurtükki ja miinipildujat ning kuni 25 tanu. Stalinski kindrad läid vaenlast õhus ja ei lasknud vastase lennukid meie sõjavägede võitlusliinile. Meie lennukid pommitasid samal ajal ka vaenlase tagalast ja kindlustusi, hävitades ta elavjõudu ja tehnikat.¹⁰³

Kindral-majar Tolenski andmetel tungis esialgu peale kahurväe väimsa tule toetusel jalavägi, kes jaosis tarmi

---

103. st. C. Tomukob, comp. 61.

vaenlase positsioonidele ja purustas vaen-
lase kaitse. Jalaväe võitlejatele järgne-
sid tannikorpused ja ratsavägi, kelle
ülesandeks oli tungida fašistlikele väge-
dele selja taha. Selle ülesande teostasid
meie väed juba 19. novembri reespäeval. ¹⁰⁴

Tanniväed ja ratsavägi, kes sellens
ajaks olid ründavale jalaväele järle-
jäändnud hävitasid niimsed vaenlase vastu-
panu kolded. Tanniväeasadele järgnes
jälle jalavägi, kes kindlustas vallutatud
kindejaone.

Esimestel vastupealetungi päeva-
del purustati fašistlike vägede tü-
badel 10 rumeenia ja 4 sassa diviisi.
23. novembril meie väed rünnates
vaenlast edela ja loode suunast
ühinesid Kalatši lähedal Sovetski
küla all ja sulgesid piiramisrõnga.
Piiramisrõngasse suleti 2 sassa armee,
6. väli- ja 4. tanniarmee, mis koosnesid

104.vt. Talenski, lk. 23.

22 diviisist ja suurest hulgast tugev-
dusüksustest, kokku 330.000 sõdurit ja
ohvitseri. Doni rinde võitlejad ehitasid
piiramisrõnga ümber traatlõkked ja
mineerisid ümbruse. Stalingradi all
sisepiiratud saksa sõjavägi meenutas
määratu suurt kontsentratsiooni laag-
rit. Hiilgavalt oli teostatud Stalini
strateegilise plaani esimene etapp.¹⁰⁵

Teise etapi teostamine algas
1942. a. detsembri keskel. Nüüd moodus-
tati meie vägede poolt tugev välis-
riidejoon ja tõjuti tagasi vaenlase
katsed murda läbi väljastpoolt
oma vägede juurde, kes olid Stalini-
gradi all ümberpiiratud.

Hitlerliku väejuhatuse ei osanud
teha õigeid järeldusi Nõukogude-Saksa
rindel toimunud muutuste kohta. Hitler
andis näsu Stalingradi all ümber-
piiratud vägedele igal juhul säi-

litada nende poolt vallutatud positsioonid.

Detsembris võtsid fašistlikud väed ette rea natside väljastpoolt vabastada ümberpiiratud väekoondised. Selleks algas fašistlike vägede koondamine, esialgu Tormassino asula rajooni ja hiljem Kotelnikovo jaama juure. Sakslased vedasid nendesse rajoonidesse vägerid väga mitmesugustest kohtadest. Põhja-Kaukaasiast näiteks toodi kohale 23. tankidiviis, Brjanski alt 17. tankidiviis ja 6. tankidiviis toodi kohale iseги Prantsusmaalt.¹⁰⁶

Saksa väejuhatuse plaan seisnes nähtavasti selles, et esialgu alustada pealetungi Kotelnikov-Stalingradi suunas ja seejärel kui meie reservid on tõmmatud lahingusse, anda löök Tormassini rajoonist, murdes läbi Stalingradi juurde.

---

106. Топанн, emp. 43.

Saastaste pealitung algas 12. det.
Kotelnikovo jaama juurest kindral
Mannsteini juhtimisel. Mannsteini
rühmitusel oli arviliselt ja tehnilise
varustuse poolest tugev rüükaal.

Pärast ägedaid võitlusi taandusid
meie väed pikkamisi põhja poole,
kurnates ja nõrgendades Mannsteini
rühma löögijäändu.

16. detsembril aga läksid meie
Voroneži ja Ždelarinde väed rüü peab-
tungile ja murdsid läbi saastaste rinde-
joone Novaja-Kalitra-Monastörsina
löögis, purustades 8. Itaalia ja 3. Ru-
meenia armee üksused. Meie väed il-
musid seejärel fašistlike vägede taga-
lasse, Doni suure vääru rajooni ja
andsid siin kaenlasele võimsa löögi,
mille tulemusena liikusid detsembri
lõpul Kantemirovna-Millerovo-Moro-
Zovski jõeale.¹⁰⁷

107. vt. B. C. Ильяныховский, Бер. нод. ... ноз эмашути 12. сеп. 97-98.
(Совинформбюро, 1942, т. III сеп. 1-4.)

Detsember lõpus purustati ka kindral Mannsteini väegrupp. Selle kahekordse löögi tulemusena nuijusid vaenlase plaanid vabastada oma ümberpiiratud mäed.

Nõukogude Informbüroo poolt avaldatud teadaandes 1. jaanuaril 1943. a., antakse lühike ülevaade pealetungi tulemustest alates 19. nov. 1942. a. kuni 1. jaan. 1943. a. Näitluste restel 6 nädala jooksul on meie mäed vabastanud 1589 asustatud punkti, purustanud 36 vaenlase diviisi, neist 6 tankidiviisi ja sulgenud Stalingradi juures rööngasse 22 vaenlase diviisi. Fasistlikud mäed on kaotanud surmasaanutena 175.000 sõdurit ja ohvitseri. Meie mäed said järgmised trofeed: 542 lennukit, 2064 tanki, 4451 suurtükki, 2734 miinipildujat, 8161 kuulipildujat,

15954 automaati, 137850 vintpüssi jne ¹⁰⁸
Nõukogude Armees Kõrgema Ülem-
juhatusel välja töötatud vastu-
pealetungi strateegiline plaan põhje-
nes olukorra ja jäändude vahelise
hinnangule, sõjategevuse teaduslikule
planeerimisele ja käesoleva sõjaperioodi
seaduspärasuste tunnetamisele. See an-
dis võimaluse äieti lahendada kõiki
küsimusi, mis olid seoses vastupeale-
tungi organiseerimise ja teostamisega.

J. V. Stalin oma artiklis: „Vene
kommunistide strateegiast ja taktikast (1923)
märgib: „... ära määrata pealiigi
suund tähendab ette ära otsustada
operatsioonide iseloom kogu sõja peri-
oodis, järgelikult ette ära otsustada
9/10 kogu sõja saatusest. Selles seisab
strateegia ülesanne.“ ¹⁰⁹

Nõukogude sõjateadus lähtub sellest,

---

108. Советское вооружение, 1943, т. IV, вып. 1-4.

109. J. V. Stalin, теорет., к. 5, лк. 159.

et pealöögi kindlaks määramiseks on tar-
vis arvestada kõiki tegureid ja tingimusi-
sajalisi, poliitilisi ja majanduslikke.

Pealöögi vastupealetungi plaanis oli meie
Kõrgema Ülemjuhatusel poollt eeskujulikult
kindlaks määratud. Nõukogude väeosad,
mis tegutsesid Stalingradist loodes ja
edelas, purustasid fašistlike vägede
tiiva gruppeeringud Stalingradi lähistel
ja seejärel piirasid ümber Stalingradi
all asuvad vaenlase peajõud.

Meie vägede vastupealetungiks ilmnemise
moment oli samuti valitud soodsalt. Vastu-
pealetung algas siis kui vaenlane oma
pealetungiga sattus ummikusse. Hitlerlik
vägede ülemjuhatus aga ei suutnud kiiresti
muuta oma vägede seisundit, et neid
ümberkorraldada rünnakult kaitsele.

Nõukogude sõjateadus lähtub neel-
sellest, et vastupealetungi ettevalmista-
misel on tarvis koondada peajõud vaenlase

19. juul. B.C. Mõnnapäev, 1942. a. 18-20. lk.

18-20.

M. H. Kõrvald, lk. 101-102.

V Nõukogude Armeed poolt raud-
rõngasse haaratud vaenlase
hävitamine.

1943. a. jaanuari alguses olid Stalingradi oblasti Doni rajoonid peaaegu puhastatud hitlerlastest. Vastavalt ebaedule Stalingradi all, hakkasid fäsiistlikud väed kaotama ka teistel rindel. Kogu rindel Kaukaasiast kuni Voronežini teostasid Nõukogude väed edukat pealetungi.

Kõrgem Ülemjuhataja J. V. Stalin oma käsikirjas 25. jaanuaril 1943. a. teatab, et maks kuni kestnud pealetungilähingutes on Nõukogude Armeed laial rindel läbi murdnud fäsiistlike vägede kaitset, purustanud 120 vaenlase diviisi, võtnud üle 200.000 vangid, vabastanud kümneid linnu ja tuhandeid

asulaid ning kuni 400 km. edasi tungi-
nud. „Meie väed on saavutanud tõise
väidu. Meie vägede pealetung kestab!”¹¹²

Kõrgem Ülemjuhataja õnnitleb võitlejaid
võitude puhul Stalingradi all ja avaldab
tänu väejuhatusle ja vapratele väge-
dele, kes punustasid hitlerlikud armeed
Stalingradi lähistel.¹¹³

Stalingradi all ümberpiiratud kind-
ral-feldmarsal Pauluse sõjavägede olukord
muntus 1943. a. alul lootusetuks. Tervis
teiduspundus ja levisid epideemiad,
sagenesid surmajuhtumid näljast ja
külmast tingituna. Sakslaste katsed
neid vägesid varustada ja neid evaku-
eerida transportlennukite abil eba-
õnnestusid. Meie lennukivi blokeeris
õhust sissepiiratud ja hävitas lühikese
ajaga üle 600 transportlennuki.
Ümberpiiratud fašistlike vägede

112. Nt. J. V. Stalin, Nõukogude Liidu Suurest Isamaa-
sõjast, lk. 147

113. Nt. Nõukogude Liidu Suurest Isamaa-
sõjast, lk. 148.

linvideerimine tehti Kõrgema Ülemjuhataja poolt ülesandeks Dani rinde vägedele, keda juhatas kindral-polkovnik Rokossovski.

Enne kui asuti ümberpiiratud vaenlase aktiivsele hävitamisele, esitasid Nõukogude Kõrgema Ülemjuhatuses esindajad kindral-feldmarssal Paulusele allaandmise ultimaatum, milles öeldi: „...6. Saksa armee ja 4. tankiarmee koondised ja neile juurdeantud tugedusüksused on alates 23. nov. 1942. a. täielikult ümber piiratud... Kõik lootused teie vägede päästmiseks on lühtunud. Punaarmee väeosad on purustatud teile appi ruttanud Saksa väed“¹¹⁴ Edasi pani ultimaatum ette võtta vastu järgmised kapitulatsioonitingimused:

„1) ... kõigil Saksa ümberpiiratud vägedel esotakse teiega ja teie staabiga lõpetada vastupanu 2) teid organiseeri-

---

tult ja korrasolevana meie käsutusse
üle anda kogu isikuline koorseis,
relvastus, kogu lahingutehnika ja
sõjavaruistus." ¹¹⁵

Ultimaatum lõppes hoiatusega, et selle
ettepaneku tagasilükkamise puhul on
Nõukogude Armees sunnitud asuma
ümberpiiratud vägede hävitamisele.

Arvestamata oma ümberpiiratud
vägede tõelist olukorda, liikus hit-
lerlik väejuhatus ultimaatumiga tagasi.
10. jaanuaril läksid Doni rinde väit-
lejad nende vastu rüldpealetungile.
Pärast näimsat tule ettevalmistust suu-
tikiväe ja lennukiväe poolt, läks rün-
naniile jala- ja tankivägi. Juba
samal päeval murdi läbi saasles-
te kaitsevöö eesliin ja tungiti
sügavale vaenlase positsioonidesse ¹¹⁶
Millises olukorras viibisid ümber-

---

¹¹⁵ Общепониманию, 1943, т. IV, стр. 40-41.

¹¹⁶ От. Б. С. Пеньковскому, Бел. пов. ... из Смарицы, стр. 107.

piiratud sausa näed eelpoolmainitud ajal, selle kohta saame ülevaate Nõukogude Informbüroo teadaandest, kus öeldakse: „23. nov. – 10. jaanuarini, kuni Doni väitlejate üldpealetungini, viikisid ümberpiiratud sausa sõjaväed meie alalise rahuritule, jalaväe- ja lennukäe süstemaatiliste rünnakute all. Eelpoolmainitud asjaolude tõttu, kaotasid sakslased sellel ajavahemikul 140.000 inimest. Pealetungi ajal viikis piiramisrõngas veel 130.000 sõdurit ja ohvitseri. Pealetungi esialgne eesmärk oli ümberpiiratud grupeering suruda veelgi kitsamale maa-alale, et võtta temalt manööverdamise ja ümbergrupeerimise võimalused.“¹¹⁷

Nõukogude Informbüroo teatab jaanuari lõpingutest: „13. jaanuariks

olid sarsa väed paisatud Rassoška ja Tšervljonaja jõe taha ning 17. jaanuariks olid nad sunnitud taganema Stalingradi läänepoolsete eslinnade juurde.¹¹⁸

Samal ajal 62. armee ründas Hitlerlasi Stalingradis, vallutades temalt kvartaale ja tänavaid. Piiramisrõngas tõmbus üha kitsamaks. Kogu sarsa vägede mass, nende tankid ja suurtükid, laod ja transpordivahendid kuhjusid nüüd kitsale maalapile. 26. jaanuaril ühinesid pealetungivad 201. rinde ja 62. armee võitlejad Mamai kurgaanijalamil ja löikasid ümberpiiratud väed kahte ossa; suurem vägede grupeering jäi Stalingradi põhjaossa, väiksem lõunaossa. Järgnevad päevad tõid vaenlasele lõpliku hävingu. Mõned päevad toimusid veel võitlused linnas. Nõukogude

---

118. События Сталинграда, 1943, т. IV стр. 44.

Informbüro teatab 31. jaanuaril: „Väitlustes 27.-31. jaanuarini, Dani rinde võitlejad likvideerisid Stalingradi lõunaosas sassa fariitlike vägede grupeeringu. ... Täna meie vägede poolt väeti vangid Stalingradi all sassa 6. armee ja 4. tankiaarmee, eesotsas kindral-feldmarssal Pauluse ja tema staabiülema kindral-leitnant Schmidt'iga. Feldmarssali aukraadi Paulus sai mõned päevad tagasi. ¹¹¹⁹

1. veebruaril andis end vangid ka sassa laste põhjagrupeering.

Informbüro teatab 2. veebr. 1943. a.

„Stalingradi rajoonis lõpetati täielikult ümberpiiratud sassa vägede likvideerimine... On murtnud Stalingradi põhjaosas ümberpiiratud vaenlase vastupanu.

Stalingradi rajoonis on punstatud viimne vastupanu kolle. Ajalooline lahing Stalingradi all on lõppenud meie

---

119. Советское войско, 1943, т. IV, стр. 88-90.

täieliku võiduga.¹²⁰

2. veebruaril Kõrgema Ülemjuhatus
Peakorteri esindaja suurtekkiväe marssal
Voronov ja Doni rinde juhataja kindral-
palkovnik Rokossovski teatasid Kõrgemale
Ülemjuhatajale J.V. Stalinile:

„Täites Teie käsku, Doni rinde võitle-
jad lõpetasid 2. II 43.a. kell 16 00 Stalini-
gradi all ümberpiiratud vaenlase
grupeeringu hävitamise.“¹²¹

Neel samal päeval (2. veebr.) andis
Stalin näskkirja Doni rinde vägedele,
adresseerides selle Kõrgema Ülemjuhatus
Peakorteri esindajale suurtekkiväe marssalile
sm. Voronovile ja Doni rinde vägede
juhatajale kindral-palkovnik sm.
Rokossovskile.

„Õnnitlen Teid ja Doni rinde väge-
sid Stalingradi all sissepiiratud vaenla-
se vägede likvideerimise eduks lõpule-
viimise puhul. Avaldan kõigile Doni

120. Совинформбюро, 1943, т. II, стр. 89-90.

121. Д.С. Шельгуховский, Вост. фронт... под Сталинградом,
стр. 109.

rinde võitlejatele, komandöridele ja poliit-
töölisele tänu suurepärase lahingutege-
vuse eest? ¹²²

Sakslaste hävitamine Stalingradi
all pani aluse Nõukogude Armees vastu-
pealetungile, mis teimus Kõrgema Ülem-
juhatusel plaani kohaselt tohutul
rindel Rževist kuni Aasovi mereni.

Täites Kõrgema Ülemjuhatusel käskel,
arendas Nõukogude Armees 1942/1943. a.
talvekampaanias üldist pealetungi,
umbes 1500 km. pikkusel rindel ja an-
dis peaaegu kõikjal fasisitlikele
vägedele ühe löögi teise järel. Vaenlase
väed paisati Vladikavkazi, Stalingradi
ja Novoneti alt kaugele tagasi. Stali-
gradi lahingu tulemusena muutus
jõudude vaherõrd Nõukogude-Saksa
rindel. Kaitse ja pealetungi lahing-
utes läi Nõukogude Armees 1942/1943. a.
talvekampaanias rüüst välja mitu

---

122. J. V. Stalin, Nõukogude Liidu Suurest Isamaasõjast,

miljonit fašistlikku sõdurit ja ohvitseri. Sealhulgas purustati täielikult Rumeenia, Itaalia ja Ungari armeed, mida Hitler oli paisanud Nõukogude - Saksariindele. Sellega likvideeriti sakslaste eelis suurte operatsioonide teostamiseks.

1943. a. suve algul, olles läbi viinud Saksamaal tetaalse mobilisatsiooni, algasid sakslased uut pealetungi ette- nihkunud rindekaarel Kurski all.

Sakslased koondasid siia võrdlemisi kitsale rindeläigule tohutult tehnikat ja sõjaväge. Sellele vaatamata ei õnnestunud neil Nõukogude Armeeriinnet läbi murda. Nõukogude võitlejad asusid omapoolsele pealetungile. Stalingradi lahingu tulemusena algas 1944. a. fašistlike vägede vägiskohutamise meie territooriumilt. Purustades vaenlast Nõukogude Armeelagastas vabaduse ka kümnetele miljonitele teis-

123. ja 124. Nõukogude sõda Saksariinde-
sõjas, lk. 327-328.

tele Euroopa rahvastele ning lõpuks nad
tungisid hitlerliku Saksamaa piiridesse,
vallutasid 2. mail 1945. a. Berliini ja sun-
disid fašistliku Saksamaa tingimusteta
kapitulatsioonima.

J. V. Stalini oma lähituses rahvale
9. mail 1945. a. ütles:

„Suured ohvrid, mida me kandame
oma kodumaa vabaduse ja iseseisvuse
nimel, meie rahva paalt sõja ajal läbi-
elatud loendamatud puudused ja kannat-
used, pinev töö tagalas ja rindel, mis
toodi isamaa altarile, — pole olnud
asjata ning neid on kroonitud täielik-
kalt vaenlase üle.“¹²³

---

123. J. V. Stalini, Näkoquede Liidu Suurest Saksamaa-
sõjast, lk. 327-328.

Lõppkokkuvõtteid.

Hiinates Stalingradi lahingu tähtsust, tuleb esmajoones tähendada, et see on suurim lahing senises sõdade ajaloos, kus Nõukogude Armeedemonstreeris kogu maailmale sassa strateegia puudeliikkust ja nõukogude strateegia üleolekut. Stalingradi lahing on klassikaliseks näiteks otsustava eesmärgiga operatsioonidest, mille aluse moodustab manööver vaenlase ümberpiiramiseks. Kogu senises sõdade ajaloos ei leidu Stalingradi operatsioonile võrdset operatsiooni, kus oleks ümberpiiratud ja hävitatud nii arvukas vaenlase väekoondis. Lahing Stalingradi all lõppes 300.000^{mehe}-lise sassa armee ümberpiiramisega ja hävitamisega ning

1/3 ümberpiiratud vaenlase sõjaväe vangistamisega.

Nõukogude Armei mäidu ajalooline tähtsus Stalingradi all seisneb selles, et ta pani aluse massilisele fašistlike vägede väljaajamisele Nõukogude piiridest ja oli põhiliselt murranguks kogu teise maailmasõja käigus.

Olles purustanud sarsa fašistlikud väed Stalingradi all, Kaukaasia eelmägedes, Dani keserajoonis ja Velikije-Luni all, Nõukogude Armei ei annud enam näest initsiatiivi.

Nõukogude Armei ajalooline võit Stalingradi all kutsus esile kogu nõukogude rahva poliitilise aktiivsuse ja töömeeolu enneolematu tõusu. Üle maa käis massiline miitingute laine ja tagala töötajad kohustusid töötama rinde vajadustest suurema pingega.

Ajutiselt vaenlase poolt okupeeritud

territooriumil elavnes partisaniliikumine. Naenlase mägede sügavas tagalas formeerusid terued partisanide väekoondised, teuitades naenlasele suuri kaotusi elavjõus ja tehnikas ning hoides ta alalises hirmus ja ärevuses.

Raskest sõjapäeval oli rahva suunavus ja juhtivaks jõuks Nõunogude liiddu Kommunistliku Partei. Kommunistliku partei esines üldrahvaliku näitluse organiseerijana ja sidus end tihedamini kui kunagi varem laiaade rahvahulnudega.

Nõunogude Armeel näit Stalingradi all tõstis kõrgele meie riigi ja relvastatud jõudude rahvusvahelise poliitilise ja sõjalise autoriteedi ning hälvendas fašistliku Saksamaa majanduslikku ja sõjalis-poliitilist olukorda. Saksamaal ilmnusid hitlerismi kriisi tunnused. See käikuma hitlerliku partei seisund. Saksamaa suurtoösturite ja kindralvõonna

keskel tekis Hitleri-vastane liikumine, mille eesmärgiks oli saavutada kompromiss-rahugi Saksamaa päästmiseks.

Nõukogude Armeed poolt antud löögid Stalingradi all Saksamaa ja tema liitlaste, Itaalia ja Rumeenia vägedele vapustasid põhjalikult fašistlikku blokki, tugerdend tema käärimist ja meeleolu langust.

Itaalia ja Rumeenia rahva laiaades massides suurenes rahulolematuse sõja ja Saksamaaga liidud suhtes. Itaalias näitus taimeid töölise organiseeritud väljastumised, loosungitega: leiba, rahugi ja vabadust.

Töölised ja talupidajad põgenesid mägedesse ning organiseerisid partisaanisalku. Üle kogu Itaalia levis antifašistliku liikumise laine.

Itaalia fašistid nätsid tarvitusele äärmised sumerakendid, kuid rahvalikumine üha kasvab.¹²⁴

Soome valitsuse esindajad hakkasid siit peale rääkima suurriikide vahelisest

---

sõjast ja Soome neutraliteedist, et ettevalmistada pinda Soome väljapääsemiseks sõjast.

Nõukogude-Saksa riindel toimunud strateegilise olukorra muuties sundis ka imperialistlikku Jaapanit tagasi hoidema avalikust pealetungist Nõukogude Liidule. Türgimaa, kes samuti valmistus sõtta astuma Saksamaa poolel, oodates vaid Berliinist teadet Stalingradi langemisest, saades eitava vastuse tühistas mobilisatsiooni käsu ning loobus sõtta astumast.

Hitlerlike vägede purustamine Stalingradi all, kinnitas ka kõigi vabadust-armastavate rahvaste otsust, kes kannatasid fašismi ikuks all, tugevdada oma võitlust fašistlike okupantide vastu. Prantšesmaal, Tšehhoslovakkias, Poolas ja Albaanias levis rahvuslik-vabadusliikumine, olles suunatud ja juhitud nende maade

kommunistlike parteide poolt.

Nõukogude Armeed vastupealetungid fashistlikele vägedele kutsusid esile sügavat austust ja poolehoidu ka Ameerika Ühendriikide ja Inglismaa töötajate miljoni-likes massides. Inglismaa töötajad taipasid, et Nõukogude Armeed, olles aheldatud Sarsamaa peamised sõjalised jõud, võttis temalt võimaluse teostada uusi katseid Briti saartele tungimiseks.

Nõukogude Liidu rahvusvahelise autori- teedi kasv, pärast sõda, tekitas rahulole- matust Inglise ja Ameerika reaktiivni- listes ringkondades. Pärast lõpliku võidu saavutamist fashistliku Sarsamaa üle, Inglise ja Ameerika ajakirjandus püüab pidevalt vähendada Stalinyradi lahiki- gu tähtsust ning suurendada samal ajal Põhja-Aafrikas toimunud sõjategevuse tähtsust. Inglise vägede operatsioonid Põhja-Aafrikas, eriti nende edu Egiptuses

El-Alameini juures, ei avaldanud mingit mõju Nõukogude-Saksa rindele, mis otsustati teise maailmasõja saatus. On teada, et Nõukogude-Saksa rindel miikis üle $\frac{2}{3}$ saksa fašistlikust armeest s.o. 240 diviisi, El-Alameini all oli ainult 3 saksa ja 7 itaalia diviisi.¹²⁵

Keegi inglise ohvitser (Richard Squires), kes sõdis El-Alameini all kirjutas: „... Olles teada saanud väidust Valgal, me tundsimme suurt kergendust. Veidi aega enne seda, meie väed persid Rommeli lähi El-Alameini all, kuid see väit saadutati kanges Egiptuses, eemal rajoonidest kus näitlesid peamised saksa relvastatud jõud... Me saime aru, et Stalingradi kangelased näitlesid kogu Euroopa eest, mis ägas natsismi ikke all ja ka meie (inglaste) eest.“¹²⁶

Keegi ajalooseltsijad püüavad moonutada fakte ja vähendada Nõukogude

4. В. М. Киреев, стр. 138.

126. Б. С. Терюнькович, Вет. под... иог Египетской стр. 159.

Armeie nõidu tähtsust Stalingradi all, kogu maailma rahvad meenutavad igavesti Volga kindlustuste kaitsjaid ja nende unustamatuid nangelastegusid. Paljudes riikides ja isegi kapitalistlikes riikides on nimetatud tänavaid ja väljannid Stalingradi kuulsa nimega.

Albaania Rahvarabariigi Ministrite Nõukogu esimees Enver Hodža, kes tõi Tiraanasse vaasi Hamai kurguani mul- laga, ütles: „See on Stalingradi muld, mis on püha ka meie rahvale, sest sel- lel pinnal otsustati Albaania rahva ja tema tulevaste põlvkondade saatus.“¹²⁷

Stalingradi Stalini nimelise Tsaritõn- Stalingradi kaitsmise muuseumi külas- tajate raamatusse kirjutatakse tunnusta- vaid ridu, millega väljendatakse kogu maailma lihtsate inimeste tundeid ja lootusi. „Näiduta Stalingradi all ei oleus meil praegust näitu Hiinas“

---

kirjutas keegi Hiina delegatsioon liige.
India kirjanike rühm kirjutas; „Stalin-
grad ei ole rogu maailma rahvastes mitte
ainult raimustust esile kutsunud, vaid ka
tunnustust, ... oma kangelasliku mõiduga
ta on päästnud inimkonna fasismi
eest.“ Kuulus Taani kirjanik, rahu-
eest võitleja Al. Nexö kirjutas: „Stalin-
grad jääb meile kustumatu tulena
igavesti särama.“¹²⁸

Ameerika Ühendriikide delegatsiooni juht
mülastades 1951. a. Nõukoode Liitu kirju-
tas Stalingradi Nõukoogu esimehele: „Tsegi
pärast pikki aastaid, mis täis segadust
ja valet teie rahva ja teie linna kohta,
meie oleme säilitanud mälestuse Nõu-
koode Armees ja teie rahva kangelasliku-
sest Stalingradi all.“¹²⁹

Seoses sassa sõjavangide repatri-
eerimisega NõuLiidust, repatrieeriti ka
fasisitlike vägede ülemjuhataja Stalin-

---

128. Б. С. Шенников, Бер. вое. воз. ... Смармурпавон,

129. В. С. Салсман, стр. 164.

стр. 164.

gradi all kindral-feldmarssal Paulus, kes Sansamaale saabudes jäi alalinnelt elama Sansa Demokraatlikku vabariiki. Enne Nõukogude Liidust lahkumist andis Paulus Nõukude valitsuse nimel avalduse, kus ta mainis, et juhataedes sansa fašistlikke vägerid lahingus Stalingradi all, mis otsustas Sansamaa saatuse, ta sai tunda kõiki agressiivse sõja koledusi, mille all kannatas nõukogude rahvas. Kodumaale tagasi jõududes tahab ta kogu oma jõu pühendada demokraatlikku Sansamaa rahulikule taasisendamisele ning sansa ja nõukogude rahva ja kõigi teiste rahvaste sõpruse süvendamisele.¹³⁰

Väitude organiseerimisel Suures Soomaa sõjas on kommunistlikul parteil juhtiv. Partei XIX kongressil (1952. a. oktoobris) vennasparteide esindajad avaldasid

---

¹³⁰. vt Pauluse avaldus Nõukogude valitsusele „Noorte Kõäl“ nr. 259, 1. nov. 1953, lk. 4.

tänu meie parteile ja valitsusele võidu
organiseerimise ja kindlustamise eest fasismi
jäändude üle teises maailmasõjas, mille
murrang algas Nõukogude Armei vastu peale-
tungiga Stalingradi all.^{131.}

partei Sõjajärgsel perioodil, teostades suure
innustusega kommunismi eelsehituspro-
grammi, meie maa rahvad veel tiheda-
mini kui kunagi varem koonduvad
kommunistliku partei, tema Keskkomitee ja
nõukogude valitsuse ümber.

Käesoleval ajal meie kommunistliku
partei peamised ülesanded on: 1) ehi-
tada üles kommunistliku ühiskond jär-
järgulise üleminekuga sotsialismilt kom-
munismile, 2) pidevalt tõsta ühiskonna
materiaalset ja kultuurilist taset,
narratada ühiskonna liikmeid inter-
natsionalismi ja vennalike sidemete
loomise vaimus kõigi maade töölistega,
ja 3) kõigiti kindlustada meie kodu-

---

131. vt. f. V. Stalin, Partei XIX kongr. peetud kõne, lk. 5-6.

maa kaitset tema vaenlaste agressiivse tegevuse vastu.

Nende ülesannete tähtsaks täitmiseks on nõukogude rahvas varustatud partei XIX kongressi otsustega, valitsuse ja partei Keskkomitee määrustega ning partei Keskkomitee septembri-, veebruari-märtsi ja juuniplenumi otsustega. Need valitsuse ja partei määrused ja otsused näevad ette meie maal põllumajanduse, eriti loomakasvatuse edasiarendamist, kartulite ja köögivilja tootmise ning varumise suurendamist, marina-traktorijaamade töö edasist parandamist, teravilja tootmise edasist suurendamist, uudis- ja jäätmaade kasutuselevõtmist ning põllumajandussaaduste varumisplaani täitmise kindlustamist.¹³²

Samuti nähakse ette meie nõukogude rambanduse edasiarendamist, eriti laiatarbe-tööstusnaupade ja teidunaupade tootmise laiendamist. Need

---

valitsuse ja partei poolt tarvituksel nõetud abinõud on suunatud meie töötajate poliitilise ja tööalase aktiivsuse tõstmisele. Partei ja valitsuse otsuste täitmise on suureks sammuks edasi meie maa arendamisel sotsialismilt kommunismile. Kuid meie peame ühtlasi tugerdama ka oma riigi nõimsust, kuna teame, et eksisteerib kapitalistlik ümbrus. Imperialistlike riikide, eriti aga Ameerika Ühendriikide valitsuvad reaktiivseid ringkonnad jälgivad viha ja raevuga meie kommunistliku ehitustöö võite ja sotsialistliku ülesehitustöö edusamme Hiina Rahvabariigis ja kõigis rahvademokraatia maades. Me näeme, et nad suurendavad pidevalt rahvusvahelistes suhetes, intensiivistavad relvastuse väidujooksu. ¹³³ Sellepärast, jätkates püsivalt ja järjekindlalt võitlust kindla rahu (est) ning kõigi

rahvaste vahelise julgeoleku ja sõpruse eest, me ühtlasi tugevdame ka oma kodumaa kaitsevõimsust.¹³⁴ Rahvas armastab oma armeed ja sõjalaevastikku ja ümbritseb teda erilise hoole ja tähelepanuga. Nõukogude Armeed ja Mere-sõjalaevastik olid on ja saavad olema kindlaks mantlik meie kodumaa kaitset.

Stalingrad, kui nõukogude rahva sõjalise võimsuse ja võitmatuse sümbol, on käesoleval ajal üks tähtsaim kohaks, kus avalduvad kogu nõukogude rahva loominguulised jäänd. Kogu nõukogude rahva abiga on Stalingrad üles ehitatud. Ta on üks ilusamaid linnu meie maal. Kohal, kus suure Isamaasõja ajal taimesid ägedad lahingud, kus jäid järele ainult varemed ja telliskiviring rauaprahi hunnikud, võib näha taastatud linna. Tuhanded reisijad vaatlevad Stalingradi hüdroelektrijaama ehitusteid ja Volga-Doni ka-

nali lüüside suurejoonelisi ehitusi. Lahingute ajaloolised kohad on jäädvustatud mälestussammaste, mälestustahvlite ja skulptuuridega.

Stalingradi lahing omab maailma-ajaloolist tähtsust. Stalingradi all Nõukogude Armeel päästis maailma hitlerliku fašismi katkust ja andis löögi rahvusvahelise reaktsiooni jäändele. Näit Stalingradi all avas vabadustee paljudele rahvastele, rahvuslikule sõltumatusle ja kapitalistliku orjuse hävitamisele. Mitte kunagi ei kustuta Stalingradi kuulsus, mis kannab geniaalse riigi- ja väejuhi, suure kommunismi ehitusmeistri nime.

Stalingradi kommunistliku (hitlerliku) partei ajalooline liikumise Tallinn, 1952.

1) Nõukogude valituse ja kommunistliku partei juhtivate töötajate etteanded.

2) N. S. Krustov, NSV Liidu Põllumajanduse edendamise alandest etteanded 1951-52. Tallinn, 1953.

Kasutatud kirjandus.

a) Marxismi-leninismi klassikud:

- 1) V. I. Lenin, Sõda ja revolutsioon, Teosid, 24 k., Tallinn 1954 lk. 366-368
- 2) B. U. Lenini, Письма к семье, Социализм т. 25, стр. 15-17.
- 3) J. V. Stalin, Strategia ja taktika küsimusest, Teosid, 5 k., Tallinn 1948, lk. 159.
- 4) J. V. Stalin, Nõukogude Liidu Suurest Isamaasõjast, 5 väljaanne, Tallinn 1954
- 5) J. V. Stalin, kõne partei XIX kongressil, Tallinn 1952.
- 6) J. V. Stalin, Moskva linna valimisringkonna valijatele valimiseelsetel koosolekutel peetud kõned (11. det. 1937 ja 9. veebr. 1946) Tallinn, 1952.
- 7) Üleliidulise Kommunistliku (bolševike) Partei ajalugu. Lühikursus, Tallinn, 1952.

b) Nõukogude valitsuse ja kommunistliku partei juhtivate töötajate ettekanded:

- 8) N. S. Hruštšov, NSV Liidu Põllumajanduse edasiarendamise abinõudest. Ettekanne NSKP KK. pleenumil, 3. sept. 1953, Tallinn 1953.

- 9) L. Kaganovitš, Kõne NSVL Ülemnõu-
koogu neljanda koosseisu esim.
istungjärgul, Tallinn 1953.
- 10) G. Malenkov, Armandekõne Nõuk(ö)P
Keskkomitee tööst, partei
XIX kongressil, Tallinn 1952.
- 11) N. M. Molotov, Berliini nõupidamise tule-
mustest, Tallinn 1954.
- 12) N. M. Molotov, Suure Sotsialistliku Oktoobri-
revolutsiooni 31. aastapäev, Tallinn 1948
- 13) K. E. Vorosilov, Suure Isamaasõja geni-
aalne väejuht, Tallinn 1950.
- 14) K. E. Vorosilov, Stalin ja Punarmee, Tallinn 1945.

c) Allikmaterjalid:

- 15) Сводные материалы Совещания Информбюро,
1941 г. I, 1942 г. III, 1943 г. IV,
Москва 1944.

- 16) Ajaloo võltsijad (Ajalooline ülevaade), Tallinn 1948
- 17) Naikogude liidu välispoliitika Isamaa-sõja ajal (Dokumente ja materjale 22. juunist 1941 kuni 31. det. 1943) I k. Tallinn 1947.

d) Täiendar kirjandus:

- 18) М. Браун, От Москвы до Берлина,
Москва, 1945.
- 19) Э. М. Бурджалов, Великая Отечественная война Сов. Союза (1941-1945) Москва 1953
- 20) М. А. Водоманн, На защите Сталинграда,
Сталинград 1948.
- 21) Война, Большая Советская Энциклопедия,
2(изд), т.8, Москва 1951, стр. 570-571.
- 22) С. Толков, Выдающиеся победы Советской Армии в Великой Отечественной войне
Москва, 1954.
- 23) М. Димкий, Герои Сталинграда
(Сталингр. Красный Крест в дни Отеч. войн.) Москва 1946

- 24) А. Д. Коленик, Сталинградская битва,
Москва, 1953.
- 25) Комсомольцы и молодежь в боях
за Сталинград, Сталинград 1951.
- 26) В. Коротеев, В. Левкин, Комсомольцы
Сталинграда, Москва 1949.
- 27) В. М. Кулиш, Фальсификация истории
Сталингр. битвы в реакционной
американской и английской
литературе, "Вопросы Истории"
12, 1953, стр. 137 - 149.
- 28) А. В. Пожарский, Сталинград, Москва 1948
- 29) Сталинград, Большая Советская Энциклопедия
(1 изд.) т. 52, Москва 1947.
- 30) Б. С. Пельпуховский, Всемирно-исто-
рические значение победы СССР в Великой
Отечественной войне, Москва 1952
- 31) Б. С. Пельпуховский, Великая победа
Советской Армии под Сталинградом,
Москва 1953.

32) Корбел (Бедер), Великая победа над
Сталинградом, Москва 1950.

33) J. Hrustov, Geniaalne töö Nõukogude diidu
suurest samaasjast, „Zest. Bolsenik“
nr. 6. 1952, lk 18-23.

34) G. Karajev, Stalingradi lahing, Tallinn 1953

35) N. Talenski, Suur Stalingradi lahing, Tallinn 1954

36) Pauluse avaldus Nõukogude valitsusele,
„Noorte Hääl“ nr. 259, 1. nov. 1953, lk. 4.

Sisukord:

lk.

- Sissejuhatus. 1-17
- I Nõukogude Liidu Suure Isamaasõja kulg ja fasisitliku Saksamaa sõjaliste plaanide läbikukkumine esimesel sõja-aastal. 18-38
- II Nõukogude Armeed kaitselahingud Stalingradi lähedal 1942. a. suvel 39-61
- III Stalingradi linna kangelaslik kaitsmine. 62-85
- IV Nõukogude Armeed vastupealetung ja sakslaste väerühmituse sissepiiramine 86-102
1. Sakslaste purustamise operatiivplaan ja ettevalmistused selle teostamiseks 86-92
  2. Nõukogude Armeed hävitav vastupealetung ja naenlase sissepiiramine 92-102

V Nõukogu de Armees poolt raudrõngase
haaratud vaenlase hävitamine

103-113

Lõppkokkuvõtteid

114-128

Kasutatud kirjandus

129-33